

ISU DAN IMPAK PERKEMBANGAN PENANAMAN GETAH DI PERAK, 1958-1984

ISSUES AND IMPACTS OF THE DEVELOPMENT OF RUBBER PLANTATION IN PERAK, 1958-1984

Nursyazana Mohamad Fuad*
Penyelidik bebas, MALAYSIA

Mohamad Khairul Anuar Mohd Rosli**
Norasmahani Hussain***
Universiti Sains Malaysia, MALAYSIA

Abstrak

Penyelidikan ini adalah untuk melihat sejauh mana perkembangan perladangan komersial iaitu tanaman getah di Perak antara tahun 1958 sehingga tahun 1984 telah memberi impak yang positif terhadap kemajuan sosioekonomi dalam kalangan penduduk di negeri ini. Elemen perkembangan tanaman getah ini dilihat melalui perkembangan tanaman ini di negeri Perak, cabaran yang dihadapi oleh penduduk dalam kegiatan penanaman getah khususnya dalam menghadapi masalah penyakit *South American Leaf Blight* (SALB) dan langkah penyelesaiannya dalam tempoh yang dikaji. Penyelidikan ini menggunakan kaedah penyelidikan sejarah yang merangkumi kaedah kualitatif iaitu penelitian terhadap sumber-sumber dan bahan-bahan yang diperoleh dari Arkib Negara Malaysia Kuala Lumpur, Arkib Negara Malaysia Cawangan Negeri Perak, Perpustakaan Hamzah Sendut 1, Universiti Sains Malaysia di bahagian Malaysiana dan Arkib, Perpustakaan Awam Kuala Kangsar, Perak dan perpustakaan di Arkib Negara Malaysia Cawangan Negeri Perak. Hasil kajian mendapati bahawa perkembangan tanaman getah yang pesat di Perak telah meninggalkan impak yang signifikan terhadap kemajuan sosioekonomi dalam kalangan penduduk di negeri Perak seperti peningkatan peluang pekerjaan dan pendapatan untuk golongan wanita selain peningkatan juga dari aspek infrastruktur, pendidikan dan kesihatan. Perkara ini menunjukkan bahawa kemajuan sektor ekonomi di Perak bukanlah semata-mata disumbang oleh kegiatan perlombongan bijih timah seperti yang dibincangkan secara meluas oleh kajian-kajian terdahulu. Ternyata kegiatan ekonomi berdasarkan penanaman getah juga telah memberi impak positif terhadap kemajuan hidup penduduk di negeri Perak.

Kata kunci: Perladangan komersial, Getah, Perak, penyakit *South American Leaf Blight* (SALB)

Abstract

This research is to see to what extent the development of commercial plantations, in particular rubber plants in Perak between 1958 and 1984 has had a positive impact on the socioeconomic progress of the population in this state. The elemental of this rubber plant development is seen through the development of this plant in the state of Perak, the challenges faced by the people in rubber cultivation activities, especially in facing the problem of South American Leaf Blight (SALB) disease and how they resolved it during the period studied. This research adopted

historical qualitative method on sources and materials obtained from the National Archives of Malaysia Kuala Lumpur, National Archives of Malaysia Perak State Branch, Hamzah Sendut Library 1, Universiti Sains Malaysia in the Malaysiana and Archives section, Kuala Kangsar Public Library, Perak, and the library at the National Archives of Malaysia Perak State Branch. This study has found that the rapid development of rubber plantations in Perak has left a significant impact on socioeconomic aspects among residents in the state of Perak. For example, the rate for employment opportunities and generated income had increased especially for women, as well as there were improvements in infrastructure, education, and health. This matter shows that the progressiveness of the economic sector in Perak is not solely contributed by tin mining activities as widely discussed by previous studies. It turns out that economic activities based on rubber cultivation have also had a positive impact on the progress of the lives of residents in the state of Perak.

Keywords: Commercial plantation, Rubber, Perak, South American Leaf Blight (SALB) disease

Pengenalan

Negeri Perak merupakan negeri kedua terbesar selepas Pahang dan mempunyai 12 buah daerah seperti Batang Padang, Manjung, Kinta, Kerian, Kuala Kangsar, Larut dan Matang, Hilir Perak, Hulu Perak, Perak Tengah, Kampar, Muallim dan Bagan Datuk.¹ Perak mempunyai cuaca lembap dan kering sepanjang tahun malah suhunya mencatat 23.7 hingga 33.2 darjah celsius adalah begitu sesuai untuk pelbagai jenis tanaman khususnya getah.² Ditambah pula kebanyakan tanah di Perak terdiri daripada kawasan hutan dan paya bakau, maka perkara ini menjadikan kawasan-kawasan tersebut begitu subur untuk kegiatan pertanian dan juga perladangan.³ Walaupun begitu, Perak lebih terkenal dengan jolokan negeri “perlombongan bijih timah” sehingga terdapat pelbagai penyelidikan dibuat mengenai kegiatan ekonomi tersebut. Sebagai contoh kajian oleh Azrai Bin Abdullah yang berjudul ‘From Natural Economy to Capitalism the State and Economic Transformation in Perak, Malaysia C. 1800-2000’ mengenai ekonomi kapitalisme yang diperkenalkan oleh pihak British seawal tahun 1800 di Perak yang merangkumi kegiatan ekonomi perlombongan bijih timah, penanaman getah, padi dan kelapa sawit telah merumuskan bahawa kunci utama kepada perkembangan ekonomi di negeri Perak sepanjang tempoh kajiannya adalah disumbang oleh kegiatan perlombongan bijih timah dan bukannya kegiatan penanaman getah.⁴ Namun begitu, tanaman getah di negeri Perak yang telah bermula sejak tahun 1877 yakni sewaktu pihak British mentadbir Perak sebenarnya turut berkembang seiring dengan kegiatan perlombongan bijih timah tersebut.

Ketika Perak di bawah pentadbiran British, terdapat sembilan biji getah yang ditanam oleh pihak British di sebuah kawasan yang bernama Kuala Kangsar atau Qwala Kangsar sebagai permulaan perkembangan tanaman getah di Perak.⁵ Pemilihan untuk menanam getah atau *Hevea Brasiliensis* yang dibawa dari Amazon di Amerika Selatan adalah disebabkan kesesuaian iklim, cuaca serta tanah di beberapa buah kawasan dalam negeri Perak contohnya di Taiping, Teluk Anson atau kini dikenali sebagai Teluk Intan dan Kuala Kangsar sendiri.⁶ Ditambah pula dengan strategi pegawai British seperti H. N. Ridley yang bukan sahaja individu bertanggungjawab memperkenal serta membawa masuk tanaman ini ke negeri Perak, malahan juga perintis kepada perkenalan teknik menoreh getah yang mampu menghasilkan susu getah dalam kuantiti yang banyak sehingga teknik ini berkembang ke seluruh negeri Perak.⁷ Walaupun pihak British

merupakan pihak yang memulakan tanaman getah di Perak, namun tanaman ini semakin berkembang dan rancak diusahakan oleh penduduk di negeri ini walaupun setelah berakhirnya pentadbiran British di negeri Perak.

Kajian mengenai tanaman getah di Perak masih kurang dihasilkan oleh penyelidik terdahulu. Kebanyakan kajian terdahulu tentang getah tumpuannya adalah seperti di negeri-negeri selain Perak. Contohnya penulisan oleh Jinel Noin yang berjudul ‘Perkembangan Penanaman Getah di Sabah, 1892-1941’ telah memberi tumpuan kepada tanaman getah di Sabah.⁸ Manakala artikel oleh Rozaini Ahmad dan Mohd Annas Shafiq yang berjudul ‘Penglibatan Orang Cina dalam Sektor Perladangan Getah di Kedah 1909-1941’ mengkaji tentang sumbangan serta peranan penduduk Kedah dalam kalangan kaum Cina di sektor perladangan getah negeri itu.⁹ Selain itu, artikel oleh Azlina Abdullah dan Atikah Amdan pula mengkaji tentang getah di Melaka yang bertajuk ‘Modal Budaya dan Mobiliti Sosial Pekebun Kecil Getah di Alor Gajah Melaka’.¹⁰ Maka di sini adalah jelas bahawa masih kurangnya kajian yang memfokuskan tentang kegiatan ekonomi komersial getah dan impaknya terhadap sosioekonomi penduduk di Perak.

Ada pun kajian lepas mengenai getah di Perak, namun kebanyakannya adalah lebih berfokus kepada perkembangan tanaman getah sewaktu era pemerintahan British di Perak. Misalnya artikel yang ditulis oleh Khairi Ariffin, Ramli Saadon dan Tuan Waheda Tuan Chik yang berjudul ‘Perlادangan Komersial di Daerah Hilir Perak pada Era Kolonial British 1900-1957’ berkisarkan tentang kepelbagaiannya jenis tanaman seperti koko, kelapa, getah, kelapa sawit dan tebu yang diusahakan oleh British yakni ketika pihak kolonial tersebut menguasai Perak khususnya di daerah Hilir.¹¹ Manakala penulisan oleh Khoo Kay Kim yang berjudul ‘*Taiping Ibukota Perak*’ juga kurang membincangkan tentang perkembangan tanaman getah di Perak pada era pasca kemerdekaan Tanah Melayu.¹² Buku ini lebih memfokuskan mengenai tanaman getah di Taiping, Perak pada era 1870-an yakni setelah Perjanjian Pangkor ditandatangani. Selain itu buku ‘*A History of Malaysia*’ yang ditulis oleh Barbara Watson Andaya dan Leonard Andaya ada menyentuh tentang latar belakang tanaman getah di Malaysia.¹³ Buku ini mengulas tentang perkembangan tanaman getah di Malaysia atau Tanah Melayu dalam tempoh kurun ke-19 hingga ke-20 yang telah menyumbang kepada wujudnya beberapa produk yang diperbuat daripada getah. Menurut penulis: “rubber made for certain product such as heavy-duty truck tyres, car tyres and numerous mechanical goods.”¹⁴ Namun begitu, perbincangan mengenai tanaman getah ini terlalu umum dan tidak memfokuskan kepada negeri Perak.

Sektor peladangan tanaman getah di Perak Darul Ridzuan berkembang dengan pesat antara tempoh 1958 sehingga 1984. Hal ini dapat dilihat pada perkembangan keluasan tanaman getah termasuklah projek penanaman semula getah yang bermula sejak 1958 lagi. Sebagai contoh pada tahun 1958 terdapat ribuan ekar tanah yakni 1,353 ¼ telah digunakan di beberapa kawasan di Perak contohnya di Kuala Kangsar dan Dinding yang kini dikenali sebagai daerah Manjung bagi penanaman semula getah.¹⁵ Perkembangan tanaman getah di negeri Perak termasuklah penanaman semula setelah merdeka sehinggalah 1960-an semakin meluas misalnya tanaman ini mula dipelopori oleh pelbagai kaum di Perak yang terdiri daripada kaum Melayu, Cina dan lain-lain seperti India.¹⁶ Getah semakin rancak ditanam apabila terdapat agensi Kerajaan seperti Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah (*Rubber Industry Smallholders Development Authority*, RISDA) yang berperanan dalam melaksanakan strategi pembangunan, pembaharuan dan penyelidikan dalam sektor pekebun kecil getah ditubuhkan pada 1 Januari 1973.

Bahkan penglibatan penduduk tempatan sendiri dalam sektor perladangan tanaman ini sehingga mereka menjadikannya sebagai salah satu pekerjaan utama turut memusatkan lagi sektor perladangan getah di negeri Perak.

Perkembangan Tanaman Getah Di Perak selepas Kemerdekaan, 1958–1984

Pertanian getah di Perak berkembang semakin pesat dalam era pasca-kemerdekaan Tanah Melayu. Indikator perkembangan dan kepesatan kegiatan pertanian tanaman getah di Perak ini dapat dilihat menerusi aspek keterlibatan pelbagai kaum, peningkatan keluasan tanaman getah dan peningkatan dalam pengeluaran hasil getah asli. Perkembangan dan kemajuan yang berlaku dalam sektor pertanian tanaman getah ini adalah disumbangkan oleh usaha-usaha yang dilakukan oleh masyarakat setempat yang mengusahakan pertanian getah dan juga peranan agensi-agensi kerajaan yang membantu masyarakat setempat dalam menjayakan kegiatan penanaman tersebut.

Penglibatan Pelbagai Kaum Lain Selain Kaum India

Penglibatan pelbagai kaum seperti Melayu, Cina dan lain-lain selain daripada orang India merupakan penanda aras kepada perkembangan tanaman getah di Perak secara positif. Hal ini menunjukkan bahawa bukan hanya orang India terlibat dalam penanaman getah.¹⁷ Maka, stereotaip bahawa sektor perladangan getah hanya didominasi oleh kaum India boleh disangkal. Bahkan, perkara ini turut membuktikan bahawa orang Cina juga tidak semata-mata hanya menguasai sektor perlombongan bijih timah seperti yang diketahui bahawa mereka lebih mendominasi aktiviti tersebut sejak era penjajahan British.¹⁸ Jumlah penglibatan berdasarkan kaum dalam kegiatan penanaman getah antara tahun 1958 hingga 1960 dapat dilihat dalam Jadual 1 di bawah:

Jadual 1: Jumlah Pelbagai Kaum Menanam Semula Getah di Perak

TAHUN	MELAYU	CINA	LAIN-LAIN	JUMLAH
1958	1, 338	1, 276	92	2, 706
1959	1, 706	1, 490	116	3, 312
1960	1, 194	1, 631	98	2, 923
JUMLAH (ORANG)	4, 238	4, 397	306	8, 941

Sumber: *The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak, Report on Operations by the State Replanting Officer, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1957/58/59/60.*

Berdasarkan jadual di atas maka dapat disimpulkan bahawa perkembangan getah berjaya membuatkan lebih banyak penglibatan penduduk daripada pelbagai kaum yang berperanan sebagai penoreh, pekebun kecil dan pengusaha ladang getah. Penyertaan kaum Melayu dan Cina memperlihatkan bahawa tanaman getah di Perak tidak dimonopoli oleh sesuatu kaum sahaja iaitu India. Secara tidak langsung, penglibatan penduduk daripada pelbagai kaum dalam sektor pertanian getah ini khususnya menerusi pelan penanaman semula getah telah membentuk sebuah perpaduan dalam masyarakat yang majmuk.

Peningkatan Keluasan Tanah Untuk Penanaman Getah

Perkembangan sektor penanaman getah di Perak juga dapat dilihatkan menerusi peningkatan keluasan tanah untuk tanaman getah yang merangkumi penanaman getah dan penanaman semula getah. Perkembangan melalui peningkatan keluasan tanaman getah ini telah bermula sejak tahun 1958 iaitu apabila terdapat ribuan ekar tanah yakni 1,353¼ telah digunakan di beberapa kawasan di Perak untuk menanam semula getah contohnya di Kuala Kangsar, Taiping dan Dinding yang kini dikenali sebagai daerah Manjung.¹⁹ Penanaman semula getah atau tanaman baharu merupakan salah satu inisiatif yang diambil oleh Jabatan Pertanian Perak dan juga hasil usaha penduduk setempat sendiri bagi menggantikan pokok-pokok yang sudah tua. Secara keseluruhannya 8,280½ ekar tanah telah diguna pakai khususnya untuk penanaman semula getah baharu sehingga akhir tahun 1958 yang merangkumi seluruh kawasan atau kebun getah di Perak.²⁰ Keluasan tanaman getah pada tahun 1958 telah mendominasi sebahagian besar kawasan tanah di Perak.²¹ Hal ini bermaksud, secara keseluruhannya keluasan tanah bagi semua jenis pertanian ialah sebanyak 8,795¾ ekar tanah. Tanaman kopi hanya menggunakan tanah seluas 131 ekar, manakala padi pula ditanam seluas 112 ekar sahaja.²²

Tanaman getah semakin diusahakan oleh penduduk di negeri Perak dan semakin meluas sejak dari tahun 1958 dan berterusan sehingga 1959. Hasil penelitian pengkaji terhadap sumber-sumber yang diperoleh didapati bahawa tanaman baharu atau penanaman semula getah pada tahun 1959 turut diusahakan ekoran kejayaan pada tahun sebelumnya. Data mencatatkan bahawa sebanyak 10,417¾ daripada 10,907 ekar tanah subur untuk penanaman baharu getah telah digunakan dan perkara ini memperlihatkan keluasan penggunaan tanah sebahagian besarnya di negeri ini adalah digunakan untuk tanaman getah.²³ Penggunaan tanah untuk penanaman getah dalam skala yang besar adalah untuk memastikan tanaman ini semakin berkembang maju di Perak seiring dengan negeri-negeri lain. Tambahan pula, hasil pengeluaran getah asli negeri Perak menjadi penyumbang kepada kegiatan eksport Tanah Melayu ke beberapa buah negara misalnya Poland, United Kingdom dan Jerman.²⁴ Maka penggunaan tanah untuk penanaman getah perlu ditingkatkan bagi memastikan penghasilan getah yang cukup banyak bagi membolehkan permintaan pasaran dunia untuk komoditi getah dapat dipenuhi.

Berdasarkan laporan-laporan pertanian getah di negeri Perak dari tahun 1953 hingga 1960, didapati bahawa tahun 1959 telah mencatat angka penggunaan ekar tanah yang paling tinggi yakni untuk penanaman semula getah khususnya sewaktu Tanah Melayu mula ditadbir oleh kerajaan tempatan. Manakala tahun 1959 juga mencatatkan sebanyak 64% (3,312 orang) permohonan daripada para penduduk di negeri Perak yang berminat mengusahakan penanaman semula getah berbanding sebelum kemerdekaan Tanah Melayu yang hanya 58% (1,872) iaitu pada tahun 1955.²⁵ Jabatan Pertanian Perak juga sangat berpuas hati dengan hasil pertanian getah di negeri Perak pada tahun 1959 dan perkara ini dicatatkan seperti berikut: “*this year [1959] is most satisfying result, these features demonstrate of good replanting practice of the rubber*”.²⁶ Walau bagaimanapun, keluasan tanah bagi penanaman semula getah pada tahun 1960 adalah sedikit menurun iaitu hanya seluas 10,295 ekar berbanding tahun 1959.²⁷

Data-data yang menunjukkan kepesatan dan kemajuan penanaman getah antara tahun 1961 sehingga 1965 adalah merangkumi mukim Krian, Larut Matang, Kuala Kangsar, Hulu & Hilir Perak, Sungai Siput, Kinta, Batang Padang, Dinding/Manjung dan juga Parit.²⁸ Keluasan tanaman getah menerusi ukuran ekar meningkat sepanjang tahun bermula dari tahun 1961 sehingga 1965

dan memperlihatkan berlakunya perkembangan yang positif dalam tempoh masa tersebut. Trend perkembangan ini dapat dilihat dalam Jadual 2 di bawah:

Jadual 2: Keluasan Tanah Digunakan untuk Penanaman Semula Getah, 1961-1965

TAHUN	1961	1962	1963	1964	1965
EKAR	9, 684 ¼	10, 766 ½	12, 499 ¾	11, 892 ¾	13, 333 ¼

Sumber: Kemajuan Projek RISDA Perak, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1974.

Tahun 1966 mencatatkan seluas 624,101 ekar tanah digunakan bagi tanaman getah dan penanaman semula getah yang merangkumi sembilan daerah di Perak yang antaranya ialah daerah Kuala Kangsar, Kinta dan Kerian.²⁹ Malah peratusan tanah yang digunakan untuk penanaman getah juga meningkat pada tahun ini iaitu 129½% ekar tanah yang merangkumi beberapa daerah seperti Batang Padang, Hilir dan Hulu Perak, dan Kuala Kangsar berbanding tanaman lain misalnya tanaman kontan.³⁰ Aktiviti menanam getah baharu dan penanaman semula getah masih diteruskan pada tahun 1968 memandangkan tiada sebarang masalah yang timbul yang boleh menjelaskan pokok-pokok getah yang ditanam di kawasan seluas 616,228½ ekar dalam tahun 1967.³¹

Kepesatan dan peningkatan keluasan tanah yang ditanam dengan getah saban tahun dipercayai disumbangkan oleh bantuan yang diusahakan oleh RISDA. Antara bantuan yang diberikan oleh RISDA adalah seperti pemberian anak benih, baja, peralatan menoreh serta khidmat nasihat daripada pegawai-pegawai yang terlatih dan berpengalaman.³² Justeru, sebahagian besar penduduk seperti pekebun kecil, penoreh serta pengusaha-pengusaha ladang getah menyertai dan meneruskan penglibatan mereka dalam Rancangan Tanaman Semula Negeri yang dianjurkan oleh Jabatan Pertanian Negeri Perak. Antara bahan tanaman di bawah rancangan tersebut yang telah digunakan adalah seperti *green-buddy* (10,455 benih), kayu tunas getah (3,5197 benih) dan *green burd stick* (16,270 benih).³³ Kesemua tanaman yang ditanam pada permulaan tahun 1968 telah membesar dengan baik dan jangka hayatnya mampu bertahan hingga ke akhir tahun kerana telah dibaja dengan baja campuran sebanyak 1,320 tan dan *fertilser compound* (4,261 tan) yang diperuntukkan oleh RISDA.³⁴ Oleh sebab itu, pada tahun 1968, Perak telah mencatatkan jumlah penanaman getah seluas 617,288 ½ ekar di beberapa buah kawasan tanaman seperti ladang-ladang besar, tanah milik pekebun-pekebun kecil dan juga tanah di kawasan rancangan-rancangan negeri.³⁵

Indikator yang menunjukkan bahawa sektor penanaman getah di Perak telah berkembang dengan pesat dan positif adalah apabila tanaman getah ini telah diiktiraf sebagai tanaman utama negeri Perak pada tahun 1974. Hal ini ekoran daripada jumlah keluasan tanaman getah yang berjaya ditanam adalah sangat luas ekoran sumbangan dan bantuan oleh beberapa agensi kerajaan yang menawarkan pembukaan tanah-tanah baharu untuk diusahakan oleh masyarakat setempat. Hasilnya, seluas 633,152 ekar tanah telah digunakan untuk penanaman getah dan pengeluaran

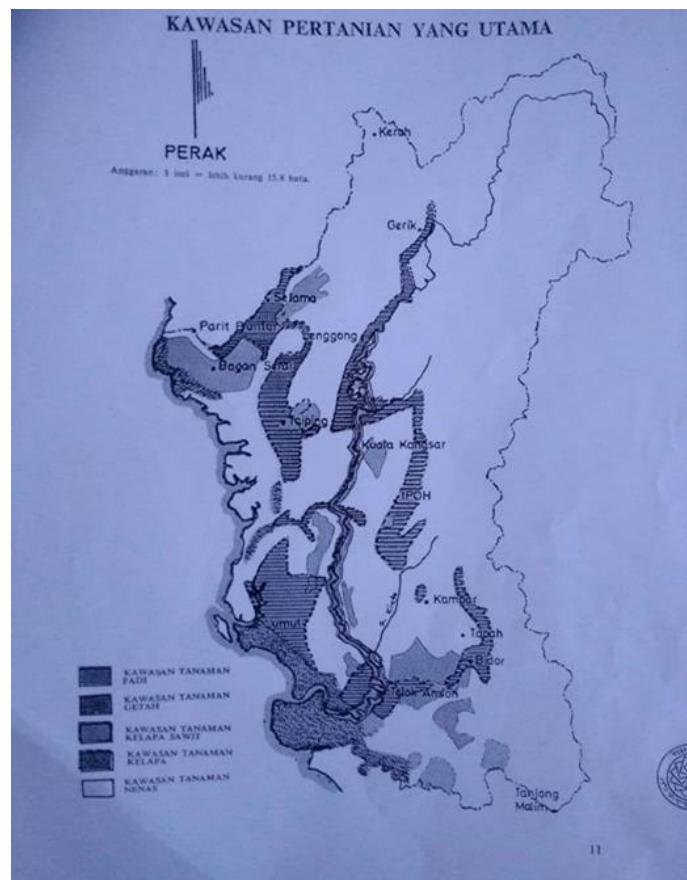
getah asli yakni lateks tahun 1974 adalah sebanyak 286,000 tan.³⁶ Keluasan tanaman getah yang berjaya ditanam pada tahun 1974 dapat dilihat dalam Jadual 3 di bawah yang merangkumi tanaman yang cukup umur dan juga yang belum cukup umur.

Jadual 3: Keluasan Tanaman Getah di Peringkat Wilayah Negeri Perak

MUKIM/ WILAYAH	Krian	Larut & Matang	Perak Tengah	Kinta	Perak Barat	Perak Selatan	JUMLAH EKAR
EKAR	23,856	117,802	146,513	66,369	134,283	144,329	633,152

Sumber: Jabatan Pertanian dan Rancangan-rancangan Negeri Pertanian, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1976.

Rajah 1: Peta Kawasan Pertanian Yang Utama Dan Membuktikan Getah Mendominasi Berbanding Tanaman Lain di Perak

Sumber: *Jabatan Pertanian dan Rancangan-rancangan Negeri Pertanian*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1976.

Menjelang tahun 1980, pokok-pokok getah ditanam dengan sangat meluas di beberapa kawasan di Perak. Sebagai contoh, di kawasan ladang besar telah ditanam getah seluas 202,348 hektar tanah, manakala di kawasan kebun kecil pula seluas 307,834 hektar tanah.³⁷ Seterusnya terdapat 87,048 hektar tanah digunakan bagi menanam getah di bawah rancangan Lembaga Kemajuan Tanah Persekutuan (*Federal Land Development Authority*, FELDA) iaitu FELDA Lasah dan FELDA Ijok. Manakala pekebun kecil getah di bawah rancangan Lembaga Penyatuan dan Pemulihan Tanah Persekutuan (FELCRA) pula berjaya menanam sebanyak getah seluas 11,147 hektar.³⁸ Secara keseluruhannya tanaman getah yang berjaya ditanam pada tahun 1980 ialah seluas 628,048.84 hektar tanah.³⁹ Menjelang tahun 1983, tanaman getah baharu berjaya ditanam seluas 2,803.3 hektar atau keseluruhan keluasan tanah bagi penanaman getah ialah 249,989.5 hektar tanah.⁴⁰ Bahkan dipercayai berlaku peningkatan bagi harga getah dalam skala kecil iaitu lateks (\$1.15–3.00) dan getah sekerap (\$0.45–1.20) bagi unit 1 kilogram.⁴¹

Walau bagaimanapun, tahun 1983 menunjukkan telah berlakunya isu pengurangan benih pokok getah import akibat penularan penyakit yang membahayakan pokok-pokok yang lain sehingga menjadi salah satu cabaran yang dihadapi penduduk yang terlibat dalam aktiviti penanaman getah.⁴² Dalam setengah tahun kedua tahun 1983 juga mencatatkan penurunan sedikit harga getah disebabkan oleh hasil pengeluaran getah yang berkurangan akibat cuaca yang lembap.⁴³ Penurunan harga getah telah mempengaruhi perbezaan jumlah pendapatan antara pekebun kecil dengan penoreh getah. Hal ini demikian kerana, apabila harga getah menurun maka sumber pendapatan penoreh getah turut berkurangan kerana kewangan mereka adalah berpaksikan kepada jualan getah. Isu ini menyebabkan kesukaran kepada para penoreh getah untuk meneruskan kehidupan seharian dalam tahun 1983 itu.

Perkembangan tanaman getah dalam tahun berikutnya iaitu tahun 1984 telah memperlihatkan berlakunya penurunan keluasan hektar tanah untuk kegiatan penanaman getah iaitu dari 249,989.5 hektar pada tahun 1983 kepada 249,476.51 hektar sahaja pada tahun 1984 itu.⁴⁴ Bahkan seluas 2,603.7 hektar tanah yang ditanam getah di beberapa buah kawasan misalnya ladang-ladang besar, kebun-kebun kecil serta di beberapa ladang FELDA dan FELCRA telah ditutup akibat kemati dan jangka hayat pokok getah yang sudah tua yang tidak mampu mengeluarkan lateks.⁴⁵ Ringkasnya, tahun 1983 dan 1984 menunjukkan kemerosotan tanaman getah yang berpunca daripada kurangnya pokok-pokok getah yang sihat dan berkualiti.

Peningkatan Pengeluaran Hasil Getah Asli

Kegiatan penanaman getah mengeluarkan hasil iaitu getah asli yang merupakan susu getah yang juga dikenali sebagai lateks. Getah asli ini terdiri daripada beberapa jenis iaitu seperti getah sekerap, susu getah cair, getah keping berasap dan tidak berasap.⁴⁶ Mulai tahun 1958, perkembangan penanaman getah turut dapat dilihat dari aspek peningkatan pengeluaran hasil getah asli iaitu susu getah ini pada kadar sebanyak 424,085 lbs yang meliputi hasil penanaman oleh pekebun-pekebun kecil getah dari beberapa buah kawasan di negeri Perak seperti Grik, Taiping serta Teluk Anson.⁴⁷ Kesemua susu getah tersebut telah dibeli oleh *East Asiatic Company* yang merupakan antara pembeli terbesar di negeri Perak. Pengeluaran susu getah ini ternyata lebih tinggi berbanding tahun sebelumnya (1957) yang hanya berjaya menghasilkan sebanyak 412,877 paun.⁴⁸ Di bahagian Selatan Perak juga mencatatkan angka hasil pengeluaran dan pengumpulan lateks yang begitu tinggi pada tahun 1958 iaitu sebanyak 6,349 pikul berbanding 4,847 pikul sahaja

pada tahun 1957.⁴⁹ Tahun 1958 juga menunjukkan perkembangan tanaman getah di Perak kian rancak diusahakan apabila kayu tunas atau *budwood* telah berjaya dijual kepada penanam-penanam baharu seperti penoreh dan pekebun kecil getah sebanyak 14,698 ela contohnya di daerah Kuala Kangsar.⁵⁰

Pengeluaran susu getah yang berkualiti dalam kuantiti yang tinggi seperti yang berlaku mulai tahun 1960 disumbangkan oleh faktor kesuburan tanah lalu pokok-pokok getah yang ditanam itu menumbuh dalam keadaan yang sihat. Hal ini disebabkan oleh inisiatif para pekebun getah yang menggunakan baja yang diperuntukkan oleh Jabatan Pertanian sebanyak 3419.6 tan yang dicampur dengan C4 dan magnesium.⁵¹ Penggunaan baja bukan sahaja membuatkan getah menjadi subur sehingga setiap pokok mampu mengeluarkan susu getah yang banyak dan bermutu tinggi setelah ditoreh. Malah, penggunaan baja ini juga mampu mengelakkan pokok-pokok getah sejak dari benih lagi daripada dijangkiti penyakit yang boleh merosakkan tanaman ini. Menjelang tahun 1960-an, keberhasilan pengeluaran hasil getah asli menjadi semakin rancak dan memberangsangkan. Misalnya dalam tahun 1966, penghasilan susu getah dalam kuantiti yang cukup tinggi telah direkodkan hasil daripada usaha penoreh dan pekebun kecil getah di Perak yang telah menoreh hampir setiap hari sehingga berjaya mengumpul sebanyak 69,095 tan yakni kedua tertinggi selepas Johor (137,946 tan).⁵² Pengeluaran hasil pengeluaran getah ini terus menunjukkan trend peningkatan dalam tahun-tahun berikutnya. Misalnya dalam tahun 1968, jumlah penghasilan getah asli adalah sebanyak 157,637 tan yang ternyata melonjak naik berbanding tahun sebelumnya yang hanya menghasilkan 138,648 tan susu getah. Trend peningkatan ini dipercayai dipengaruhi oleh faktor pokok-pokok getah yang ditanam pada tahun-tahun sebelumnya sudah matang dan berhasil mengeluarkan lateks dalam kadar semaksima mungkin.⁵³

Pengeluaran hasil getah asli dalam jumlah yang tinggi turut memberi kesan kepada harga getah di pasaran tempatan mahupun pasaran dunia. Semakin banyak dan berkualitinya susu getah lateks, getah sekerap dan susu getah cair yang dihasilkan, maka semakin tinggi harga getah di pasaran yang sekaligus memberi keuntungan kepada penduduk yang terlibat dalam penanaman getah khususnya mereka yang terdiri daripada pekebun kecil. Berdasarkan *Laporan Tahunan* oleh Jabatan Pertanian Negeri Perak, didapati bahawa harga pasaran bagi getah contohnya susu getah cair meningkat lebih tinggi yakni \$99.00-120.00 bagi sepikul pada tahun 1980 berbanding tahun 1979.⁵⁴ Pokok-pokok getah yang matang pada ketika itu telah berjaya menghasilkan susu getah cair yang cukup memberangsangkan dan bermutu tinggi. Hal ini telah membuatkan pembeli-pembeli tempatan bahkan daripada negeri lain tertarik membeli susu getah cair keluaran negeri Perak termasuklah juga getah sekerap dan getah keping.⁵⁵ Walau bagaimanapun, harga getah asli pada tahun 1984 bagi getah sekerap, getah keping tidak berasap dan susu getah cair kekal tidak berubah berbanding harga tahun sebelumnya. Hal ini disebabkan oleh penurunan kualiti dan kuantiti hasil getah akibatnya pokok-pokok getah tidak mampu mengeluarkan susu getah yang banyak dan bermutu tinggi disebabkan oleh keadaan cuaca yang buruk. Justeru, para pengusaha penanaman getah tidak memperoleh lebihan keuntungan dalam tahun tersebut.⁵⁶

Penglibatan Aktif Masyarakat Setempat dan Agensi-Agenzi Kerajaan

Perkembangan tanaman getah di Perak antara tahun 1958 hingga 1984 dipercayai disumbangkan juga oleh usaha masyarakat setempat yang terlibat dalam aktiviti penanaman getah dan peranan beberapa agensi kerajaan seperti Majlis Amanah Rakyat (MARA), Jabatan Pertanian Negeri Perak dan RISDA. Agensi-agensi kerajaan tersebut secara berterusan membantu para pekebun kecil, para

penoreh dan para peserta rancangan-rancangan getah di Perak dalam menggiatkan lagi kegiatan penanaman getah. Antara bentuk bantuan yang disediakan oleh MARA mulai tahun 1968 adalah seperti pembinaan bangunan-bangunan untuk menyimpan hasil getah asli yang pembinaannya dikelolakan oleh pegawai penasihat pekebun-pekebun kecil.⁵⁷ Dengan adanya bangunan-bangunan penyimpanan tersebut maka kualiti setiap kepingan getah kekal terjamin, bahkan perkara ini membuatkan kegiatan pengumpulan hasil getah semakin giat berkembang. Hal ini demikian kerana para penoreh dan pekebun kecil dapat meneruskan kerja-kerja penorehan getah tanpa perlu berasa risau akan hasil getah yang tidak dapat dijual dalam kadar yang segera terdedah kepada risiko kerosakan.⁵⁸

Jabatan Pertanian Negeri Perak turut berperanan penting dalam memastikan tanaman getah terus berkembang dan maju dengan memberi khidmat nasihat dan penerangan tentang selok-belok penanaman getah kepada masyarakat setempat yang bekerja sebagai pengusaha getah dan penoreh getah. Antara informasi yang disampaikan melalui khidmat nasihat tersebut adalah mengenai teknik torean untuk menghasilkan susu getah yang maksima, dan juga tentang kaedah untuk menyelenggarakan setiap hasil getah misalnya susu getah cair, getah sekerap serta getah keping tidak berasap agar terus kekal berkualiti.⁵⁹ Usaha Jabatan Pertanian Negeri Perak ini jelas menampakkan hasil apabila dicatatkan dalam rekod tahun 1968 bahawa pokok-pokok getah yang ditanam seluas 5,386½ ekar oleh para pekebun kecil getah telah menunjukkan peningkatan harga berbanding tahun-tahun sebelumnya ekoran hasil torean telah meningkat dalam kadar yang tinggi.⁶⁰ Perkara ini jelas menunjukkan perkembangan yang sangat positif bagi tanaman getah di Perak dengan adanya sumbangan daripada agensi kerajaan.

Selain MARA dan Jabatan Pertanian Negeri Perak, satu lagi agensi kerajaan iaitu RISDA turut memberi bantuan dalam memastikan perkembangan kegiatan penanaman getah di Perak. RISDA menyediakan program bantuan penanaman semula getah kepada penduduk tempatan yang berminat untuk melibatkan diri dalam kegiatan penanaman getah dengan menyediakan wang bantuan sebanyak \$2,200 bagi setiap ekar tanah dan pemberian wang bantuan ini dihadkan kepada kawasan yang mempunyai 10 ekar pertama dan baki daripada 10 ekar tersebut pula akan diberikan wang bantuan sebanyak \$1,500 seekar.⁶¹ RISDA turut memberi bantuan subsidi RISDA bagi Program Tanam Semula Getah pada tahun 1981 hingga 1982 yang membolehkan penduduk tempatan yang terdiri daripada pekebun kecil, penoreh getah, pemilik kebun dan ladang getah menerima bantuan berbentuk wang sebanyak \$2,319.068 sebagai modal membeli anak pokok getah.⁶² Agensi tersebut turut memberi bantuan sebanyak \$77,000.00 untuk membeli baja bagi menyuburkan tanaman bahkan turut menyediakan bantuan bagi pembelian ubat penggalak susu getah dalam memastikan setiap pokok menghasilkan lateks semaksima mungkin.⁶³ Menerusi bantuan subsidi oleh RISDA ini maka keuntungan sebanyak \$2,609.236 telah berjaya diperoleh melalui hasil penanaman getah ini yang merangkumi komoditi susu getah cair, getah sekerap dan getah keping tidak berasap.⁶⁴ Selain itu, FELDA juga turut terlibat dalam hal ehwal perkembangan kegiatan penanaman getah di Perak dengan membantu memperkenalkan beberapa rancangan di bawah kelolaan FELDA seperti di FELDA Lasah yang terletak di Sungai Siput, Perak pada tahun 1961.⁶⁵

Masalah dan Cabaran Penanaman Getah di Perak

Pekebun kecil getah, penoreh, peneroka, pengusaha ladang, peserta rancangan-rancangan penanaman semula tanaman getah dan pembeli-pembeli getah turut berhadapan dengan masalah-

masalah dan cabaran-cabaran yang mengganggu dan menjasakan sumber pendapatan mereka. Antara cabaran dan masalah tersebut adalah seperti pekebun kecil getah tiada pemilikan tanah sendiri untuk menanam pokok-pokok getah, masyarakat setempat kurang mahir dalam selok-belok penanaman, penorehan getah dan pemprosesan hasil getah, ketidakstabilan harga getah, pokok-pokok getah diserang binatang dan penyakit serta keadaan cuaca yang tidak menentu.

Masalah Pekebun Kecil Getah Tiada Tanah Sendiri dan Langkah Penyelesaian

Masyarakat setempat di Perak yang terlibat dalam kegiatan penaman getah sebahagian besarnya adalah daripada masyarakat berpendapatan rendah.⁶⁶ Maka atas sebab itulah hampir separuh daripada mereka tidak mempunyai tanah persendirian bagi mengusahakan penanaman tanaman getah. Bagi menyelesaikan masalah ini, para pekebun kecil getah Perak di kawasan Bagan Serai misalnya telah mengambil langkah dengan menjalinkan kerjasama dengan sebuah syarikat swasta iaitu Sharikat Bekerjasama Alor Pongsu pada Januari 1959 bagi membuka tanah yang dibeli pada harga \$300.⁶⁷ Hasil kerjasama ini membolehkan para pekebun getah yang tidak mempunyai tanah sendiri membuka tanah seluas 360 ekar di daerah Matang.

Selain itu, para pekebun getah kecil di daerah Kinta pula telah mengambil inisiatif untuk mendapatkan tanah melalui keahlian dalam Persatuan Peladang Kampung Chepor, daerah Kinta. Hasil tabungan persatuan ini maka para pekebun kecil getah berjaya membeli dan membuka tanah seluas enam ekar di kampung tersebut untuk dijadikan kebun getah khususnya getah baharu yang mampu menghasilkan susu getah yang lebih banyak dan bermutu.⁶⁸ Inisiatif para penduduk melalui persatuan peladang tersebut telah membantu golongan penoreh serta pekebun kecil dalam mengusahakan tanaman getah dengan lebih jaya dan berkesan. Hasilnya, pada hujung tahun 1963 jumlah pengeluaran hasil tanaman getah yang diusahakan masyarakat setempat telah mencatatkan hasil pengeluaran getah sebanyak 125,666 tan.⁶⁹

Manakala pada tahun 1966, kerajaan negeri Perak turut membantu menyelesaikan masalah tanah ini dengan memberikan tanah seluas 80 ekar di Tapah yang berada dalam daerah Kinta kepada para pekebun kecil getah memandangkan tanah tersebut subur dan sesuai untuk penanaman tanaman getah.⁷⁰ Pernyataan mengenai kesuburan tanah tersebut dicatatkan dalam rekod seperti berikut: “*the land is flat, soil a good sandy loam very suitable for the planting of rubber. Its also surrounding by rubber land.*”⁷¹

Selain itu, agensi-agensi kerajaan seperti MARA, Jabatan Pertanian Negeri Perak dan FELDA turut membantu menyelesaikan isu ketiadaan tanah ini melalui Rancangan Malaysia Kedua yang menyediakan tanah-tanah untuk tujuan penanaman getah kepada penoreh, pekebun kecil serta para peserta rancangan penanaman semula tanaman getah.⁷² Tidak hanya dengan memberikan tanah, agensi-agensi Kerajaan ini turut mengembangkan usaha sepanjang tahun 1974 hingga 1975 dalam memastikan penduduk di Perak yang terlibat dalam aktiviti penanaman getah dapat mengusahakan tanaman getah dengan baik dan berkesan.⁷³ Hasilnya sebahagian tanah yang disumbangkan oleh agensi-agensi kerajaan itu telah berjaya mengeluarkan hasil ekoran usaha masyarakat setempat yang berusaha bersungguh-sungguh mengambil peluang yang diberikan oleh kerajaan. Perkara ini dicatatkan dalam rekod Jabatan Pertanian Negeri Perak seperti berikut:

“21,428 ekar telah dibuka dan dimajukan oleh FELDA bagi menambah bilangan getah dan 15,667 ekar berjaya mengeluarkan hasil ekoran torehan daripada penoreh-penoreh, pekebun kecil getah. SADC membuka 500 ekar tanah, Jabatan Pertanian negeri Perak buka 1,272 ekar tanah, RISDA buka tanah seluas 12,700 merangkumi getah dan kelapa sawit. 10,517 ekar dibuka oleh FELCRA.”⁷⁴

Berdasarkan pernyataan di atas, maka dapat dibuktikan bahawa masalah ketiadaan tanah milik sendiri yang dihadapi oleh para pekebun kecil getah itu dapat diselesaikan dengan adanya kerjasama yang baik antara agensi-agensi kerajaan dengan masyarakat setempat itu sendiri. Maka dapat disimpulkan di sini bahawa, selain peranan syarikat swasta dan peranan kerajaan negeri, ternyata peranan yang dimainkan oleh agensi-agensi kerajaan juga telah dapat membantu menyelesaikan masalah kekurangan pemilikan tanah yang dihadapi oleh masyarakat setempat di Perak yang mahu melibatkan diri dalam kegiatan penanaman tanaman getah. Hal ini secara tidak langsung memperlihatkan adanya jalinan kerjasama antara pelbagai pihak dalam menyelesaikan masalah ketiadaan pemilikan tanah sendiri untuk menjalankan kegiatan penanaman tanaman getah di Perak.

Masalah Ketidaksuburan Tanah, Ketidaksesuaian Teknik Penorehan dan Kerosakan Hasil Getah dan Langkah Penyelesaian

Tanah-tanah yang subur dan benih-benih getah yang sihat adalah penting kerana aspek-aspek ini akan mempengaruhi kuantiti dan kualiti pengeluaran hasil getah. Selain itu, proses penghasilan dan pengeluaran getah asli juga mestilah mengikut prosedur operasi standard yang ditetapkan bagi mengelakkan hasil getah terdedah kepada risiko kerosakan. Namun sejak tahun 1960-an lagi masalah tanah tidak subur, penggunaan teknik penorehan yang kurang sesuai dan hasil getah telah rosak telah membenggu para pekebun kecil getah, penoreh, pengusaha ladang, para peserta rancangan penanaman semula tanaman getah dan pembeli-pembeli getah.

Bagi mengatasi masalah ketidaksuburan tanah, para pekebun kecil getah dan pengusaha ladang telah menggunakan baja yang diperuntukan oleh Jabatan Pertanian Negeri Perak yang berjumlah sebanyak 6,239 tan pada pokok-pokok getah di seluruh kawasan tanaman getah di seluruh negeri Perak.⁷⁵ Usaha tersebut mendatangkan hasil apabila pokok-pokok getah yang ditanam di beberapa kawasan tanah seperti di ladang-ladang besar, kebun milik pekebun-pekebun kecil, rancangan negeri seperti di Grik menjadi subur sehingga telah berjaya mengeluarkan 172,526 tan getah.⁷⁶ Bahkan harga getah pada tahun 1969 telah meningkat sebanyak 50% berbanding 1968 contohnya getah sekerap berharga \$35.00 bagi sepikul dan getah keping tidak berasap berharga \$68.00 bagi sepikul.⁷⁷

Penoreh yang kurang mahir menoreh pokok-pokok getah mengikut teknik yang betul turut menjelaskan kualiti dan kuantiti getah asli seperti getah sekerap, susu getah cair dan getah keping tidak berasap walaupun hasil-hasil tersebut datangnya daripada pokok-pokok getah yang sihat dan bermutu.⁷⁸ Masalah ini diburukkan lagi dengan kemunculan getah tiruan yang setanding mutu getah asli yang tahap kualitinya tidak dapat dikekalkan ekoran masalah ketidakmahiran dalam teknik penorehan tersebut.⁷⁹ Masalah ini turut menyebabkan hasil pengeluaran getah rosak dalam tempoh yang singkat setelah ditoreh dan perkara ini membuatkan para pembeli tidak mahu membeli susu getah cair, getah buku atau getah keping yang rosak itu. Getah-getah yang rosak dan berkulat tidak mampu menghasilkan produk pengilangan seperti sarung tangan, kasut dan tayar

yang berkualiti.⁸⁰ Oleh sebab itulah pengusaha-pengusaha kilang telah beralih kepada penggunaan getah tiruan yang lebih bermutu tinggi dan harganya hampir sama dengan harga getah asli.⁸¹ Perkara ini secara tidak langsung telah menjelaskan sumber pendapatan para penduduk yang terlibat dalam kegiatan penanaman tanaman getah kerana mereka telah kehilangan pelanggan yang sebelum itu membeli getah asli yang dihasilkan oleh mereka.

Bagi memastikan kualiti pengeluaran getah asli tidak terjejas, para penoreh dan pekebun kecil getah khususnya dalam kalangan Orang Asli Perak pada tahun 1969 telah mengambil langkah dengan membina pusat memproses getah sendiri. Orang Asli atau dikenali sebagai “*Malay for original people also called Sakai*” telah terlibat dalam kegiatan tanaman getah sejak Perang Dunia Kedua lagi.⁸² Memandangkan sebahagian besar daripada mereka memperoleh wang atau sumber pendapatan dengan bekerja sepenuh masa sebagai penoreh getah sejak kemerdekaan Tanah Melayu,⁸³ maka pekebun kecil getah dari kalangan Orang Asli tersebut telah saling bergotong-royong membina pusat pemprosesan dan penyediaan getah di lokasi tempat tinggal masing-masing dan salah satunya ialah Kampung Chenain, Tanjung Malim dengan menggunakan wang yang dikumpul secara bersama-sama.⁸⁴ Fungsi pusat tersebut adalah hampir sama dengan bangunan yang telah dibina oleh MARA pada tahun 1968. Pembinaan pusat pemprosesan yang lebih dekat dengan kawasan penorehan dapat menjimatkan masa penghantaran ke pusat pemprosesan yang jauh sebelum ini. Justeru, mutu dan kualiti getah dapat dikekalkan dan ditingkatkan kerana disimpan di tempat yang bersesuaian tanpa terdedah terlalu lama kepada cahaya matahari yang mampu merosakkannya seperti yang berlaku sebelum ini.⁸⁵

Manakala bagi masalah penurunan kualiti getah asli, para pekebun kecil getah dan pengusaha ladang turut mengambil langkah untuk meningkatkan kembali mutu dan kualiti pokok-pokok getah bagi memastikan pengeluaran getah dapat dihasilkan dalam kualiti dan kuantiti yang tinggi dengan mempraktikkan saranan Kementerian Pertanian Malaysia iaitu menggunakan ubat penggalak susu ethrel seperti etefon dengan menyapukannya di jaluran torean di setiap pokok getah.⁸⁶ Langkah tersebut diambil para pekebun kecil getah dan pengusaha ladang kerana ubat penggalak tersebut tidak membahayakan malah meningkatkan kesuburan pokok-pokok getah. Penggunaan ubat penggalak susu ethrel terus digunakan sehingga dua tahun seterusnya iaitu 1974. Hal ini tercatat dalam dokumen bincian yang menunjukkan terdapat 37 orang pekebun-pekebun kecil mewakili bahagian Perak Tengah, Perak Utara dan Perak Selatan telah mempraktikannya sehingga pokok getah yang ditanam seluas $127\frac{3}{4}$ ekar terus subur dan mengeluarkan hasil yang banyak iaitu 39 tan.⁸⁷

Ketidakstabilan Harga Getah dan Langkah Penyelesaian

Faktor penawaran serta permintaan di pasaran mempunyai hubung kait dengan keadaan ekonomi menjadi punca kepada naik turunnya harga getah di Perak. Jatuhnya harga getah dalam pasaran telah menyebabkan pendapatan masyarakat setempat yang terlibat dalam kegiatan penanaman tanaman getah terutamanya di Perak telah terjejas kerana sektor ini adalah merupakan penyumbang terbesar ekonomi pertanian di Malaysia.⁸⁸ Sebagai contoh dapat dilihat pada tahun 1974 iaitu pada tanggal 19 November harga getah di Perak ialah $40\frac{3}{4}$ sen bagi penjual manakala pembeli pula sebanyak $39\frac{1}{2}$ sen 1 paun.⁸⁹ Namun harga kian menurun dari hari ke hari sehingga 25 November iaitu 40 sen sahaja 1 paun bagi penjual dan $38\frac{1}{4}$ sen bagi pembeli. Kemudiannya harga getah tidak meningkat melebihi 40 sen selepas itu.⁹⁰ Perkara ini telah membebankan masyarakat setempat yang menjadikan getah sebagai punca pendapatan.

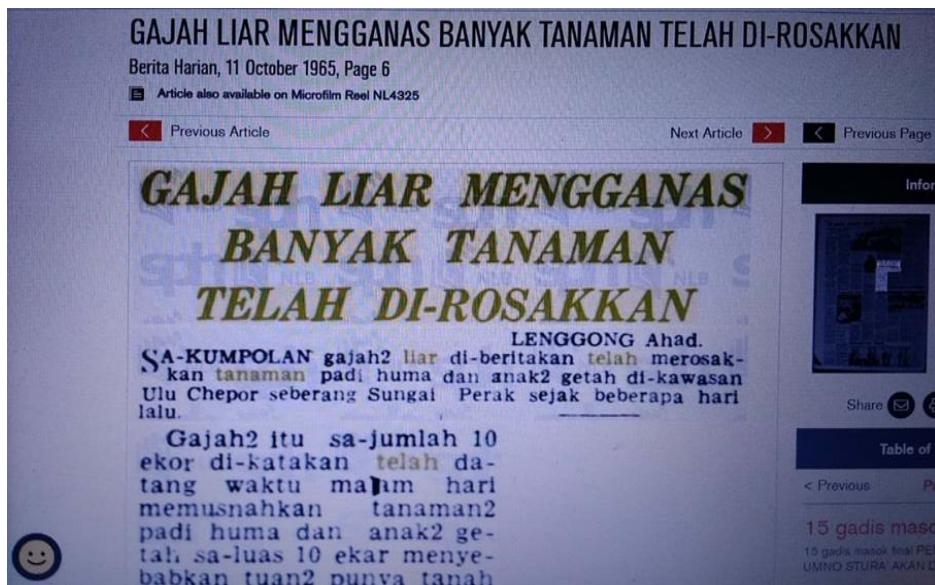
Tambahan pula dalam tahun yang sama iaitu 1974 telah berlakunya isu kenaikan harga barang keperluan yang ternyata lebih tinggi harganya daripada harga getah. Sebagai contoh tepung berharga 50 sen, minyak kelapa \$1.80 dan beras Cina 40 sen sekati. Keadaan ini membuatkan penduduk semakin terbeban kerana untuk membeli beras maka penduduk perlu mempunyai 40 sen namun bagi sekati beras adalah tidak mencukupi untuk sebuah keluarga yang memiliki hampir lima hingga enam orang sekeluarga. Wang yang banyak diperlukan untuk digunakan bagi membeli beras dalam kadar yang mencukupi bagi menampung keseluruhan ahli keluarga. Oleh sebab itu, langkah yang dilakukan oleh para penduduk adalah dengan melakukan tunjuk perasaan pada hujung tahun 1974 di Selama, Perak yang terdiri daripada 4,000 orang penduduk yang menggesa kerajaan menaikkan harga getah dan menurunkan harga barang keperluan. Tindakan tersebut berjaya menarik perhatian kerajaan negeri dan persekutuan yang mengambil jalan penyelesaian dengan meningkatkan harga getah serta menurunkan harga barang keperluan di Perak.⁹¹

Pokok-Pokok Getah Diserang Binatang dan Penyakit serta Langkah Penyelesaian

Pekebun kecil, pengusaha ladang, penoreh serta para peserta rancangan tanaman getah di Perak turut tidak terlepas daripada berhadapan dengan masalah serangan binatang seperti yang berlaku kepada tanaman kelapa sawit yang sering diserang tikus. Antara binatang yang sering menyerang adalah seperti gajah. Hal ini adalah ekoran lokasi tanaman getah yang berhampiran kawasan hutan. Dalam tahun 1965, *Berita Harian* ada melaporkan bahawa anak-anak pokok getah yang ditanam di kawasan Ulu Chepor, daerah Kinta telah dimusnahkan oleh sekumpulan gajah liar sebanyak 10 ekor pada malam hari.⁹² Serangan gajah-gajah tersebut telah menyebabkan penduduk yang mengusahakan getah mengalami kerugian yang besar ekoran hampir keseluruhan anak-anak pokok yang ditanam seluas 10 ekar musnah.⁹³ Langkah yang diambil dan dilaksanakan oleh para penduduk bagi membendung masalah tersebut adalah dengan bergotong-royong mengawasi kawasan kebun getah pada setiap malam secara bergilir-gilir.

Selain itu, sebuah agensi kerajaan iaitu Pejabat Mergastua turut sama-sama membantu para penduduk dalam mengembangkan usaha bagi mengusir gajah-gajah tersebut kembali ke hutan. Pejabat Mergastua telah menjalankan beberapa operasi tangkapan gajah liar dan melaksanakan kaedah tembak halau bagi memastikan gajah-gajah liar tersebut kembali semula ke hutan.⁹⁴ Hasil kerjasama dan usaha berterusan antara penduduk dan Pejabat Mergastua, akhirnya masalah serangan haiwan liar telah berjaya diselesaikan.

Gambar 1: Keratan Akhbar Berita Harian Mengenai Cabaran Dihadapi Penduduk Disebabkan Gajah Liar Mengganas Dan Mengakibatkan Banyak Tanaman Telah Dirosakkan

Sumber: "Gajah Liar Mengganas Banyak Tanaman Telah Di-Rosakkan", *Berita Harian*, 11 Oktober 1965.

Selain itu, pada tahun 1981 tanaman-tanaman getah yang diusahakan oleh peserta-peserta Rancangan Mini Estet Changkat Pepuyu telah diserang oleh sekumpulan khinzir yang telah memusnahkan hampir 50% anak-anak pokok getah yang ditanam semula seluas 130 ekar.⁹⁵ Bagi mengatasi masalah ini, para peserta mengambil keputusan untuk melaporkan isu yang telah berlarutan selama tiga bulan tersebut kepada pegawai rancangan. Setelah menerima aduan maka pegawai rancangan kemudiannya menulis surat kepada Pegawai Pelindung Hidupan Liar Batu Gajah.⁹⁶ Menerusi surat tersebut turut dilampirkan bersama jumlah kerugian yang dihadapi dan meminta agar pampasan ganti rugi dapat dibayar kepada para peserta Rancangan Mini Estet Changkat Pepuyu selain meminta bantuan Pelindung Hidupan Liar Batu Gajah menguruskan khinzir-khinzir hutan tersebut. Kerjasama antara para peserta Rancangan Mini Estet Changkat Pepuyu yang merupakan penduduk negeri Perak dengan pihak bertanggungjawab akhirnya berjaya menyelesaikan masalah haiwan liar yang merosakkan anak-anak pokok getah yang ditanam semula itu agar tidak terus berleluasa sehingga merugikan semua pihak khususnya para peserta Rancangan Mini Estet Changkat Pepuyu yang bergantung kepada kegiatan penanaman tanaman getah sebagai mata pencarian.

Seterusnya, pada tahun 1971 tanaman getah juga telah diserang penyakit misalnya penyakit akar yang ternyata berbahaya kepada pokok-pokok getah.⁹⁷ Penyakit tersebut membuatkan semua pokok yang dijangkiti atau berhampirannya mati bahkan kelamaan tanah-tanah menjadi lompong dan berkelompok. Keadaan tersebut menyebabkan kebun getah menjadi musnah ekoran akar-akar pokok yang semakin memburuk sehingga tidak mampu lagi menampung pokok-pokok getah.⁹⁸ Justeru, masyarakat setempat yang terlibat dalam kegiatan penanaman tanaman getah telah mengikut saranan pihak RISDA iaitu mencantas akar-akar buruk dan membuangnya.

Kemudiannya menggunakan bantuan pokok-pokok tutup bumi seperti kacang menjalar yang disediakan oleh Jabatan Pertanian Perak. Penanaman pokok kacang adalah merupakan satu langkah yang paling efektif dalam memastikan akar-akar pokok getah tidak bercantum dengan akar-akar pokok yang lain. Langkah lain yang digunakan adalah seperti menggunakan racun sebanyak dua hingga lima tan pada akar yang memburuk agar akar-akar tersebut tidak merebak menjangkiti akar-akar pokok yang lainnya.⁹⁹

Serangan penyakit yang membawa kepada kemerosotan perkembangan tanaman getah telah berlaku dalam tahun 1983 iaitu apabila munculnya penyakit *South American Leaf Blight* (SALB) yang berasal dari Brazil dan Venezuela.¹⁰⁰ SALB mampu membawa kemasuhan kepada pokok-pokok getah apabila dijangkiti. Disebabkan oleh anak-anak pokok getah ditanam di Perak adalah diimport dari kedua-dua negara tersebut, maka hal tersebut membuatkan getah hanya ditanam seluas 249,989.5 hektar sahaja di Perak pada waktunya.¹⁰¹ Hal ini disebabkan oleh pokok-pokok getah yang berasal dari kedua-dua negara tersebut telah dikurangkan atas arahan ketua Kerajaan Negeri Perak dan hanya anak-anak pokok yang berasal daripada Malaysia sahaja digunakan.¹⁰² Hal ini demikian kerana, tempoh kuarantin mengambil masa yang lama bagi setiap anak pokok getah yang diimport masuk. Hal ini adalah untuk memastikan anak-anak pokok getah yang diimport itu bebas daripada penyakit SALB. Maka atas sebab itulah para penduduk terpaksa meneruskan penanaman getah dengan menanam pokok getah yang diperuntukkan oleh kerajaan Perak sahaja. Antara pokok getah yang diperuntukkan adalah seperti pokok getah jenis tungul cantum biasa (824,089 pokok) dan tungul cantum dalam polibeg (333,098 pokok).¹⁰³

Keadaan Cuaca Yang Tidak Menentu dan Langkah Penyelesaian

Cuaca di Perak berubah-ubah mengikut musim. Pernah berlaku cuaca yang terlalu lembap, musim kemarau dan tengkujuh di Perak. Bahkan dalam masa setahun sahaja cuaca berubah-ubah misalnya suku pertama lembap, suku kedua kering dan suku ketiga hujan turun lebat sehingga berlakunya banjir dan kemarau kerana perubahan cuaca.¹⁰⁴ Keadaan cuaca tersebut turut mempengaruhi naik turun sektor penanaman tanaman getah. Masalah cuaca yang tidak menentu misalnya telah menyebabkan kemerosotan dalam kegiatan penanaman dan penghasilan getah asli. Masalah cuaca yang tidak menentu ini dihadapi oleh para pekebun kecil dalam tahun 1958 hingga menyebabkan harga getah keping turun naik dan perkara ini dicatatkan seperti petikan di bawah:

“average price of smallholder unsmoked sheet fell from about \$75 per pikul in January to \$70 in March (wetter) then rose \$75 per pikul in July (dry) and held steady, rising again in October to \$80 per pikul and dropping slightly at the close of the year because of flooding in November, December dry in most areas of Perak”.¹⁰⁵

Perkataan ‘dry’ dalam petikan di atas adalah merujuk kepada kemarau. Ketidaktentuan cuaca ini telah membuatkan para pekebun kecil getah sukar menoreh kerana pokok-pokok tidak mampu mengeluarkan susu disebabkan cuaca terlalu kering atau cuaca terlalu lembap pada musim banjir. Perkara ini telah menjelaskan pendapatan para pekebun kecil getah lalu menyebabkan mereka berhadapan dengan masalah untuk mendapatkan dan membeli bahan keperluan harian.¹⁰⁶ Bagi mengatasi masalah ini, para pekebun kecil getah dan pengusaha ladang yang terdiri daripada kaum Melayu, Cina dan lain-lain telah memohon program penanaman semula getah pada tahun 1959 bagi menggantikan pokok-pokok getah yang musnah akibat banjir.¹⁰⁷ Sejumlah 3,312 permohonan

bagi 8,787¾ ekar telah diterima untuk program penanaman semula getah di beberapa kawasan di Perak seperti Hilir Perak, Dinding dan Kuala Kangsar.

Masalah ketidaktentuan cuaca juga berlaku dalam tahun 1984. Pada tahun tersebut jumlah taburan hujan yang dicatatkan adalah paling tinggi dalam sejarah (540.9 mm) dan perkara ini telah menyebabkan tanah pertanian getah di Perak menjadi lembap.¹⁰⁸ Perkara ini memberi kesan kepada aktiviti penorehan dan juga harga getah. Sebagai contoh harga getah bagi setiap 1 kilogram bagi getah keping menjadi \$1.00-2.00, getah sekera \$0.50-1.00 dan susu getah cair hanya \$1.15-\$1.20.¹⁰⁹ Pokok-pokok yang terlalu kering atau basah tidak mampu mengeluarkan susu getah yang banyak dan hampir tiada. Malah susu getah lateks juga menjadi tidak berkualiti lalu menyebabkan para pembeli tidak berminat untuk membelinya.

Bagi mengatasi masalah ini maka Jabatan Pertanian Perak menyarankan penduduk khususnya para pekebun kecil getah menanam tanaman kontan seperti sayur-sayuran dan jagung yang lebih menguntungkan sebagai ganti buat sementara waktu. Harga runcit sayur-sayuran bagi 1 kilogram ialah \$1.0-1.20 manakala jagung (10 tongkol) atau 1 kilogram ialah \$2.40.¹¹⁰ Tambahan pula ketika itu tanaman kontan menerima permintaan yang tinggi daripada pembeli kerana diperlukan oleh masyarakat.¹¹¹ Saranan Jabatan Pertanian Perak itu dilihat sebagai satu langkah penyelesaian yang proaktif dalam membantu menyelamatkan pendapatan para pekebun kecil getah yang terjejas teruk ekoran masalah ketidaktentuan cuaca yang berlaku pada tahun tersebut.

Impak Penanaman Getah di Perak terhadap Aspek Sosioekonomi, 1958-1984

Perkembangan sektor penanaman getah di Perak adalah disumbangkan oleh penyertaan masyarakat setempat dalam beberapa rancangan atau program yang diusahakan oleh agensi-agensi kerajaan seperti FELDA, RISDA, MARA dan Jabatan Pertanian Negeri Perak.¹¹² Pengenalan dan pelaksanaan Rancangan-rancangan FELDA misalnya bukan sahaja membawa kepada perkembangan tanaman getah yang lebih pesat di Perak, malah program-program tersebut memberikan impak yang sangat signifikan terhadap kemajuan sosial dalam kalangan penduduk di Perak khususnya peneroka dan penduduk setempat. Masyarakat setempat bukan sahaja dalam kalangan individu yang terlibat dalam mengusahakan getah seperti pekebun kecil getah, peneroka, atau peserta rancangan getah dan sebagainya, namun termasuk juga penduduk yang lainnya di negeri Perak.

Kemajuan Sosial: Kewujudan Infrastruktur

Masyarakat setempat di Perak yang terlibat dalam sektor penanaman tanaman getah telah membentuk penempatan baharu yang berdekatan dengan kawasan getah seperti ladang. Perkara ini kemudiannya telah membawa kepada perkembangan infrastruktur seperti rumah, sekolah, Tabika (taman bimbingan kanak-kanak) dan klinik kesihatan bagi memudahkan urusan kehidupan seharian. Sebagai contoh, penyertaan penduduk sebagai peneroka getah di Rancangan FELDA Lasah, Sungai Siput Perak telah membuatkan pihak FELDA memperuntukkan tanah seluas ¼ ekar bagi membina rumah berharga \$3,200 kepada penduduk yang terlibat dalam sektor penanaman tanaman getah.¹¹³ Memiliki rumah bukan sahaja membolehkan penduduk berlindung malah meningkatkan taraf hidup mereka kerana setiap rumah disediakan air dan elektrik yang membantu memudahkan urusan seharian tanpa perlu bersusah payah menggunakan alatan-alatan lama.

Bahkan kawasan perumahan yang dibina adalah berdekatan dengan jalan raya, klinik kesihatan dan kedai runcit.

Bukan itu sahaja, penempatan yang dibentuk oleh para penduduk yang mengusahakan getah telah mewujudkan infrastruktur yang lain iaitu seperti sekolah rendah dan sekolah menengah. Penubuhan sekolah-sekolah ini ternyata memberi kesan dari segi peningkatan taraf pendidikan penduduk setempat.¹¹⁴ Penubuhan sekolah-sekolah tersebut membolehkan anak-anak peneroka dan penduduk di kawasan sekitar Sungai Siput menerima dan meningkatkan taraf pendidikan masing-masing. Berdasarkan rekod, seramai 160 orang murid bersekolah di sekolah menengah di Felda Lasah dan 600 orang di sekolah rendah kebangsaan juga di Felda Lasah pada tahun 1974.¹¹⁵ Impak terhadap kemajuan sosial ini juga dapat dilihat pada tahun 1975 iaitu kanak-kanak berumur tujuh tahun dan ke atas di Kampung Padang Rengas yang terletak di mukim Kampung Buaia dalam daerah Kuala Kangsar juga telah berjaya bersekolah sehingga mampu meningkatkan taraf pendidikan mereka.¹¹⁶

Selain itu, keupayaan penduduk menghantar anak-anak ke sekolah adalah disebabkan oleh sebahagian besar daripada mereka memperoleh sumber kewangan daripada penglibatan dalam tanaman getah yang sedang berkembang. Tambahan pula ketika itu “*the main crops are rubber, there are approximately 11,243 acres in this mukim replanted rubber of which about 50% (32,726 pikul) acre now in production.*”¹¹⁷ Sehubungan itu, seramai 351 orang murid berbangsa Cina dan 126 orang berbangsa India mempunyai pembelajaran sekolah rendah di Padang Rengas yang dibina oleh Kementerian Pendidikan Malaysia.¹¹⁸ Di sekolah-sekolah tersebut, para pelajar memperoleh ilmu seperti mengira dan membaca yang memberi peluang kepada mereka untuk melanjutkan pendidikan di peringkat sekolah menengah. Berbekalkan pendidikan yang diperoleh maka perkara ini membuka ruang dan peluang untuk anak-anak peneroka getah memiliki pekerjaan yang lebih baik misalnya sebagai pegawai pertanian.

Penduduk yang terdiri daripada kaum Cina dan India di Perak tidak dipinggirkan daripada diberikan pendidikan. Perkara ini secara tidak langsung dapat mengurangkan kadar buta huruf dalam kalangan penduduk di Perak khususnya dan di Tanah Melayu amnya. Pada zaman pentadbiran British, sistem pembelajaran sekolah-sekolah yang wujud di ladang-ladang getah di Perak misalnya sekolah Tamil adalah hanya sekolah rendah dan hanya bertujuan untuk memastikan pihak penjajah British tersebut dapat terus memiliki sumber buruh tetap yang terdiri daripada kalangan murid-murid apabila mereka telah tamat alam persekolahan. Hal tersebut adalah untuk memastikan mereka bekerja dan mengusahakan ladang milik British dengan kadar bayaran gaji yang murah dan rendah.¹¹⁹ Pendidikan untuk membasmi kadar buta huruf juga tidak diberi perhatian yang tinggi di sekolah-sekolah Tamil pada era penjajahan British di Perak.¹²⁰

Selain itu, penduduk Orang Asli di Perak turut menerima impak yang sama apabila seramai 66 orang murid darjah satu dan 12 orang murid darjah dua telah mendapat pendidikan peringkat sekolah rendah di Sungkai, daerah Batang Padang pada tahun 1980.¹²¹ Pembinaan sekolah rendah tersebut adalah disebabkan lokasinya menjadi penempatan kepada penduduk yang bekerja sepenuh masa sebagai penoreh dan pekebun kecil getah sehingga Batang Padang berkembang dengan pertanian getah.¹²² Perkembangan getah yang semakin maju telah membuatkan Orang Asli di Perak menerima kesan kemajuan taraf pendidikan apabila 12 buah sekolah telah dibina oleh pihak kerajaan pada tahun 1983 di Perak bagi memastikan kelompok ini tidak ketinggalan dalam bidang

pembelajaran. Pembinaan sekolah juga tidak hanya tertumpu kepada penduduk daripada golongan keluarga yang mengusahakan getah namun termasuklah penduduk yang bekerja sebagai petani seperti tanaman padi dan tanaman kontan.¹²³

Kemajuan yang diterima oleh para penduduk di Perak adalah antara paling memberangsangkan sehingga taraf pendidikan Orang Asli berada pada peringkat tertinggi kerana sebilangan anak-anak Orang Asli telah berjaya melanjutkan pengajian di universiti tempatan.¹²⁴ Jumlah bilangan anak-anak Orang Asli yang melanjutkan pelajaran ke menara gading dapat dilihat seperti dalam Jadual 4 di bawah:

Jadual 4: Pelajar-pelajar Orang Asli Menyambung Pengajian di Pusat Pengajian Tinggi

UNIVERSITI	BILANGAN (ORANG)
*ITM	5
USM	2
UKM	1
UPM	4

*ITM ditukar nama kepada Universiti Teknologi MARA UiTM mulai 26 Ogos 1999.

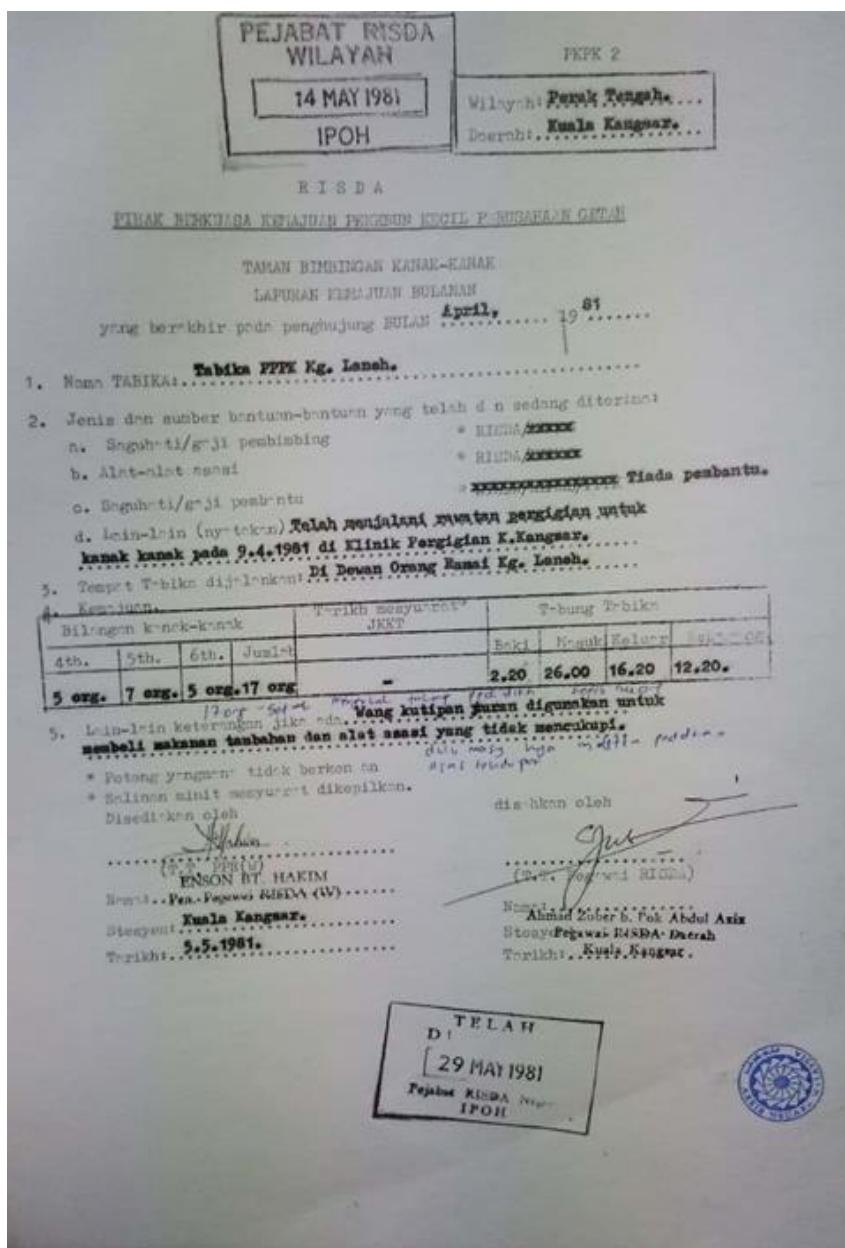
Sumber: Pelajar-pelajar Orang Asli ditawarkan belajar di Pusat-pusat Pengajian Tinggi Tempatan, Berita Bulanan Mei-Jun 1982, Jabatan Hal Ehwal Orang Asli, 1982.

Kewujudan infrastruktur merupakan impak kemajuan sosial diterima oleh para penduduk di Perak hasil daripada perkembangan tanaman getah sehingga mereka merasai peningkatan taraf kesihatan pula dapat dilihat menerusi tertubuhnya Tabika di beberapa buah kawasan. Tabika bukan sahaja meningkatkan pendidikan penduduk khasnya kanak-kanak berusia seawal usia 4 hingga 6 tahun bagi aspek 3M iaitu membaca, menulis dan mengira.¹²⁵ Namun Tabika juga meningkatkan tahap kesihatan murid-murid tersebut kerana mereka diwajibkan untuk membuat rawatan gigi. Berdasarkan rekod, dicatatkan bahawa seramai 17 orang murid berbangsa Melayu di Tabika PPPK Kg Laneh, Kuala Kangsar telah menjalani rawatan pergigian pada 9 April 1981 di klinik pergigian Kuala Kangsar.¹²⁶ Sebelum sektor pertanian getah berkembang dengan pesat, ibu bapa kanak-kanak Tabika itu tidak mempunyai wang lebihan untuk membolehkan gigi anak-anak mereka dirawat. Maka atas sebab itulah sebilangan besar kanak-kanak tersebut mengalami masalah gigi. Namun dengan adanya Tabika di Kg Laneh itu, kanak-kanak bukan sahaja memperoleh ilmu pengetahuan, namun kesihatan gigi mereka juga mulai terjaga. Perkara ini membuatkan kanak-kanak tersebut mempunyai keyakinan untuk saling berinteraksi dan berkomunikasi.

Infrastruktur iaitu klinik kesihatan juga telah diwujudkan oleh Jabatan Hal Ehwal Orang Asli bagi merawat penduduk di Perak. Klinik ini bukanlah semata-mata ditubuhkan khususnya untuk para penduduk yang terlibat dalam sektor penanaman getah, namun untuk semua penduduk yang berhampiran.¹²⁷ Klinik ini menawarkan perkhidmatan rawatan ibu dan anak serta memeriksa tahap kesihatan berkala seperti darah tinggi. Dengan adanya klinik kesihatan ini, taraf kesihatan masyarakat setempat semakin meningkat kerana seramai lebih kurang 400 Orang Asli telah diberi

dirawat dalam tempoh tiga bulan pertama pembukaan klinik tersebut.¹²⁸ Maka jelaslah bahawa perkembangan pesat sektor penanaman tanaman getah di Perak telah menyumbang kepada kemajuan sosial para penduduk menerusi kewujudan infrastruktur yang meningkatkan taraf hidup mereka. Sebagai contohnya rumah, sekolah dan klinik kesihatan yang turut membawa kepada berlakunya peningkatan taraf pendidikan dan kesihatan penduduk di Perak.

Gambar 2: Tabika PPPK Kg. Laneh, Kuala Kangsar

Sumber: *Tabika (AM) (Perbimbang Pra Sekolah) (JLD2)*, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1981.

Kemajuan Sosial: Meningkatkan Peranan Wanita

Sektor penanaman tanaman getah lazimnya dikaitkan dengan penglibatan kaum lelaki. Namun memandangkan tanaman ini mengalami fasa perkembangan yang sangat pesat sehingga menjadi salah satu pertanian utama di Perak, maka golongan wanita mula menyertainya. Sektor penanaman tanaman getah yang semakin berkembang maju membuatkan jumlah estet-estet getah semakin bertambah sehingga memberi peluang kepada golongan wanita untuk turut terlibat dalam sektor ini. Malah, terdapat juga beberapa pemilik estet terdiri daripada golongan wanita.¹²⁹ Golongan wanita yang memiliki tanah lot persendirian dibenarkan untuk membuka estet menerurusi Skim Mini Estet yang ditubuhkan oleh Jabatan Pertanian Negeri Perak misalnya wanita-wanita dari Bota, Perak Tengah seperti Jamilah Pandak Itam (3,263 lot), Ramlah Hassan (4,006 lot) dan Fatimah Zainal Abidin (3,175 lot).¹³⁰ Perkara ini menunjukkan bahawa perkembangan penanaman tanaman getah di Perak telah membuka ruang dan peluang untuk golongan wanita membuktikan kemampuan masing-masing sehingga berjaya meningkatkan status sosial dalam kalangan masyarakat. Bahkan golongan wanita juga dilihat mampu menyaangi golongan lelaki dalam sektor penanaman tanaman getah ini. Hal ini membuktikan bahawa wanita berkeupayaan untuk menjadi ketua bagi sesebuah institusi pekerjaan iaitu estet dan wanita bukan golongan yang lemah yang harus dipinggirkan dalam masyarakat.

Peranan wanita dalam masyarakat terus meningkat lalu mencapai puncak kemajuan sosial apabila wujudnya Tabika ekoran perkembangan tanaman getah khasnya di sesebuah penempatan. Wanita-wanita berpendidikan mula terlibat dalam pekerjaan profesional seperti guru atau pembantu di Tabika-tabika yang didirikan di setiap kawasan Perak iaitu Perak Utara, Perak Selatan, Perak Tengah, Perak Hulu dan Perak Barat.¹³¹ Peranan wanita-wanita sebagai guru atau pembantu Tabika bukan sahaja menaik taraf kehidupan mereka, bahkan telah meningkatkan lagi sumber pendapatan masing-masing yang pada awalnya sebahagian besar daripada mereka ialah penganggur dan hanya bekerja secara kecil-kecilan sebagai pekebun kecil getah. Sumber pendapatan yang diterima dalam bentuk elauan adalah sebanyak \$130 pada tahun 1981 bagi setiap bulan seperti diterima oleh Noraamah Arif (Tabika Pdg. Setang), Siti Zubaidah Sarih (Tabika Kg. Plang) dan Azizam Mat Deli (Tabika PPK Bkt. Sapi).¹³² Jelaslah di sini bahawa sememangnya perkembangan tanaman getah memberi impak yang positif dan signifikan terhadap kemajuan sosial dalam kalangan penduduk di Perak yang dibuktikan menerusi kewujudan infrastruktur yang ternyata telah menaik taraf kehidupan penduduk serta juga meningkatkan peranan wanita.

Kemajuan Ekonomi: Memperoleh Peluang Pekerjaan

Perkembangan penanaman tanaman getah turut memberi impak kepada kemajuan ekonomi dalam kalangan penduduk di Perak antara tahun 1958 sehingga 1984 apabila masyarakat setempat memperoleh peluang pekerjaan untuk bekerja dalam sektor ini. Sebagai contohnya seramai 2,706 orang penduduk memohon untuk menyertai Rancangan Tanaman Semula Getah yang dianjurkan oleh Pejabat Penanaman Semula Getah Perak (*Replanting Office*) pada tahun 1958.¹³³ Permohonan kesemua penduduk tersebut diluluskan oleh pejabat berkenaan dan akhirnya kesemua mereka memperoleh peluang pekerjaan sebagai pekebun kecil atau penoreh dan pengusaha tanaman getah di negeri Perak setelah kemerdekaan Tanah Melayu dicapai pada tahun sebelumnya.¹³⁴ Seramai 2,706 orang penduduk yang terdiri daripada pelbagai kaum memperoleh pekerjaan dalam sektor penanaman tanaman getah ini, dan mereka berjaya mengusahakan penanaman semula getah sehingga tanaman ini semakin maju. Program penanaman semula getah ini boleh dilihat sebagai satu kejayaan kerana tiada sebarang kerosakan yang direkodkan pada mana-mana pokok getah

yang ditanam semula tersebut. Maka kejayaan program penanaman semula getah ini telah mempengaruhi ramai penduduk yang lainnya untuk turut memohon program yang sama. Pada tahun 1959 seramai 3,312 orang yang permohonan mereka diluluskan telah memiliki kerjaya sebagai pekebun kecil getah.¹³⁵ Manakala pada tahun 1960 seramai 2,923 orang lagi menyertai program penanaman semula getah dan memulakan kerjaya sebagai pengusaha tanaman getah.¹³⁶

Ternyata perkembangan penanaman tanaman getah di Perak turut memberi peluang kepada masyarakat setempat khususnya golongan belia yang masih menganggur untuk terlibat dalam pertanian getah yang mampu memberi pulangan atau hasil memberangsangkan. Hal ini dapat dilihat menerusi penyertaan penduduk dalam kalangan golongan belia (18-23 tahun) di Perak telah memperoleh peluang pekerjaan dengan menyertai Rancangan Tanah Belia untuk Tanaman Getah (RTB) pada tahun 1970 di Grik dan Pondok Tanjung pula pada tahun 1973.¹³⁷ Seramai 64 orang belia telah berjaya memperoleh peluang pekerjaan di RTB Grik manakala RTB Pondok Tanjung seramai 20 orang.¹³⁸ Penyertaan golongan belia sebagai peserta RTB yang dibentuk oleh Jabatan Pertanian Negeri Perak membolehkan mereka memiliki perkerjaan dan keluar daripada masalah pengangguran yang merisaukan dan meninggalkan impak negatif bukan sahaja kepada diri sendiri malahan Malaysia. Setiap seorang daripada mereka turut menerima wang imbuhan sebanyak \$10 pada setiap bulan yang membolehkan mereka membeli barang-barangan kehendak mahupun keperluan.¹³⁹

Tanaman getah kian memperlihatkan kemajuan dari masa ke masa dan disebabkan itulah RISDA mengambil langkah meluaskan lagi tanaman tersebut agar terus berkembang dengan memperkenalkan beberapa Sekolah Latihan RISDA pada tahun 1973 seperti di daerah Kuala Kangsar yang dikenali Sekolah Latihan RISDA Padang Rengas.¹⁴⁰ Seramai 12 orang telah menyertai Sekolah Latihan RISDA ini. Hasilnya kesemua mereka telah memperoleh peluang pekerjaan sebagai pekebun kecil getah iaitu menanam, menoreh, mengumpul serta menjual pengeluaran getah seperti lateks kepada pembeli-pembeli. Antara kilang di kawasan setempat yang menjadi pembeli utama adalah seperti Syarikat Lee Rubber Sdn. Bhd. yang terletak dalam daerah Kuala Kangsar.¹⁴¹ Peluang pekerjaan yang diterima kesemua peserta tersebut membolehkan mereka berjaya menjual 642 getah keping serta 3.38 pikul getah sekera dan getah buku pada bulan Disember 1978 yang turut memberi peluang mereka memiliki sumber pendapatan.¹⁴² Ternyata penubuhan Sekolah Latihan RISDA telah memajukan lagi sektor penanaman tanaman getah sehingga memberi impak yang signifikan terhadap kemajuan ekonomi para penduduk di Perak.

Peluang pekerjaan dalam sektor penanaman getah yang merupakan salah satu kesan daripada kemajuan ekonomi yang diterima dalam kalangan penduduk di Perak hasil perkembangan tanaman getah dapat dinilaikan menerusi tertubuhnya Pusat Memproses Getah Berkelumpuk (PMGB).¹⁴³ PMGB ditubuhkan oleh RISDA pada tahun 1974 yang tujuannya adalah untuk menggalakkan penduduk memproses getah dengan cara yang efektif, teratur serta menjual getah secara berkumpulan. Oleh sebab PMGB kian mendapat sambutan maka penduduk tertarik untuk menyertainya dan akhirnya seramai 2,953 orang peserta telah memperoleh pekerjaan dengan bekerja sebagai pekebun kecil getah dan berjaya menghasilkan keluaran susu getah yang berkualiti tinggi.¹⁴⁴ Maklumat terperinci mengenai jumlah pengeluaran getah diusahakan mereka dapat dijelaskan menerusi Jadual 5 di bawah:

Jadual 5: Bilangan Peserta PMGB dan Jumlah Pengeluaran Getah

WILAYAH	PERAK UTARA	PERAK TENGAH	PERAK SELATAN	DINDING
BILANGAN PESERTA (Orang)	798	1,121	603	431
JUMLAH PENGELOUARAN GETAH (Pikul)	576	1,213	620	682

Sumber: *Bancian Pendapatan Pekebun Kecil Getah (Perak)*, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1976.

Kemajuan Ekonomi: Memperoleh dan Meningkatkan Sumber Pendapatan

Perkembangan tanaman getah yang semakin memberangsangkan meskipun kadang kalanya berhadapan dengan situasi yang mencabar telah memberikan impak yang positif kepada kemajuan ekonomi penduduk yang terlibat dalam tanaman ini. Penyertaan dan penglibatan aktif penduduk dalam pertanian ini seperti menyertai RTB, Sekolah Latihan RISDA, bekerja sebagai penoreh serta pekebun kecil dan pembeli getah bukan sahaja membuatkan mereka memperoleh malah meningkatkan sumber pendapatan khasnya apabila berlakunya kenaikan harga getah. Hal ini dapat dilihat pada tahun 1968 dan 1969 melalui Jadual 6 di bawah:

Jadual 6: Harga Getah bagi Tahun 1968 dan 1969

JENIS GETAH	TAHUN 1968		TAHUN 1969	
	UNIT (pikul/paun)	HARGA (\$)	UNIT (pikul/paun)	HARGA (\$)
Ribbed Smoke Sheet No 1	1 pikul	55.00	1 pikul	72.50
Ribbed Smoke Sheet No 2	1 pikul	52.00	1 pikul	71.50
Keping Tidak Berasap No 1	1 pikul	50.00	1 pikul	68.00
Keping Tidak Berasap No 2	1 pikul	47.00	1 pikul	66.00
Sekerap	1 pikul	23.00	1 pikul	35.00
Susu Getah Cair	1 paun	0.38	1 paun	0.68

Sumber: *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1968 dan Penyata Tahunan Pertanian Negeri Perak, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1969.

Berdasarkan Jadual 6 dapat dilihat bahawa harga getah telah meningkat dengan kadar yang tinggi dalam tempoh masa setahun sahaja. Dipercayai peningkatan harga adalah disebabkan

tanaman getah semakin berkembang ekoran usaha penduduk yang terlibat dalam pertanian ini dan juga agensi-agensi kerajaan. Sebagai contohnya, terdapat pusat pemprosesan getah dan rumah asap yang didirikan oleh penduduk dan juga MARA pada tahun 1968 untuk menjaga mutu susu getah yang ditoreh contohnya di Padang Rengas.¹⁴⁵ Aktiviti membaja pokok sebanyak 6,239 tan di seluruh kawasan atau kebun-kebun getah di Perak oleh setiap penoreh dan pekebun kecil telah menyuburkan pokok-pokok getah sehingga mampu mengeluarkan getah yang berkualiti dan dalam kuantiti yang banyak dalam setiap tahan pada tahun 1969.¹⁴⁶ Oleh sebab itu, berlakulah peningkatan harga getah ekoran mutu getah yang tinggi sehingga menjadi rebutan dalam kalangan pembeli tempatan. Jabatan Pertanian Negeri Perak turut mengakui bahawa pekebun kecil getah mencapai kemajuan kerana berjaya memperoleh dan meningkatkan sumber pendapatan dan perkara ini terdapat dalam rekod Jabatan Pertanian Negeri Perak seperti berikut: “pekebun2 kecil mendapat harga pasaran getah yang tinggi sehingga mereka ka peringkat yang berkemajuan pada tahun ini (1969)”.¹⁴⁷ Penanaman tanaman getah yang berkembang pesat yang turut meningkatkan sumber pendapatan dapat dilihat melalui Jadual 7 di bawah:

Jadual 7: Jumlah Pendapatan yang Diterima oleh 70 Orang Peneroka Getah FELDA Lasah, Sungai Siput Perak Pada Tahun 1974

JUMLAH PENDAPATAN (\$)	BILANGAN PENEROKA GETAH FELDA (ORANG)
Kurang 100	2
101-140	10
141-180	13
181-220	14
221-260	10
261-300	17
301>	4

Sumber: Ghazali Sharie, ‘Penggunaan Tanah Dusun FELDA Lasah, Sg. Siput Utara, Perak’, Tesis Ijazah B.A, Jabatan Antropologi dan Sosiologi, Universiti Malaya, 1974, hlm. 1-80. Lihat juga *Laporan Tahunan Suku Tahun Kedua Pertanian Getah FELDA Wilayah Utara*, Lembaga Kemajuan Tanah Persekutuan Wilayah Utara Perak, 1974.

Bertitik tolak daripada inisiatif 70 orang peneroka tersebut yang mengusahakan penanaman getah sehingga berjaya mengeluarkan susu getah yang bermutu tinggi malah mempengaruhi kenaikan harganya telah menyebabkan berlaku perkembangan terhadap tanaman getah di Perak.¹⁴⁸ Maka disebabkan itu perkembangan tanaman getah ternyata memberi impak kepada peneroka-peneroka yakni memperoleh dan meningkatkan sumber pendapatan. Perkara ini dapat dilihat dengan jelas melalui Jadual 8 di bawah. Pendapatan yang diterima peneroka melebih \$200 adalah berpunca daripada jualan susu getah cair sebanyak 315, 958 paun dan getah sekrap 255 paun kepada pembeli-pembeli getah di sekitar Sungai Siput, pegawai FELDA dan kilang-kilang getah.¹⁴⁹ Dengan angka pendapatan yang melebihi \$100 maka peneroka-peneroka kelihatannya tidak berhadapan dengan masalah besar untuk membeli barang keperluan yang mengalami kenaikan harga pada tahun 1974.¹⁵⁰

Hasil pengeluaran getah yang banyak dan bermutu tinggi telah mempengaruhi tingkat harga getah dan hal tersebut diklasifikasi sebagai salah satu perkembangan tanaman getah. Oleh sebab itu, penduduk memperoleh dan meningkatkan sumber hasil pendapatan. Perkembangan tersebut dapat dilihat juga melalui trend kenaikan harga getah antara tahun 1976 dan 1977.¹⁵¹

Jadual 8: Harga Getah bagi Tahun 1976 dan 1977 Mengikut Jenis Getah

JENIS GETAH	TAHUN 1976		TAHUN 1977	
	UNIT (kg)	HARGA (\$)	UNIT (kg)	HARGA (\$)
Ribbed Smoke Sheet No 1	1 kg	90-100	1 kg	93-200
Keping Tidak Berasap No 1	1 kg	69-88	1 kg	78-195

Sumber: *Laporan Tahunan, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1977.*

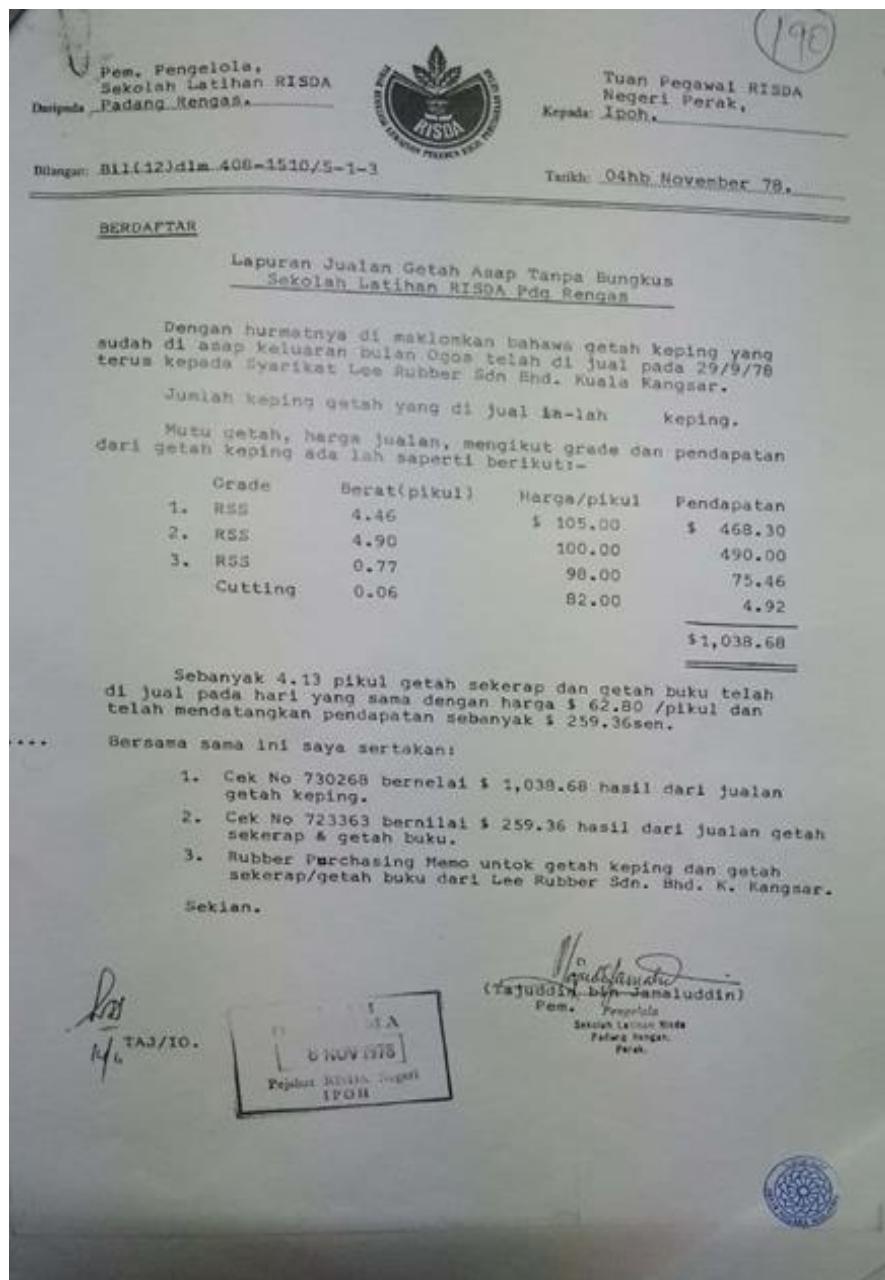
Berdasarkan Jadual 8 di atas dapat dinyatakan bahawa berlakunya kenaikan harga setiap jenis getah bagi kiraan setiap 1 kilogram dan perkara ini dipercayai disebabkan oleh keadaan cuaca yang baik sepanjang tahun 1976 sehingga tahun 1977.¹⁵² Kenaikan harga getah membuktikan berlakunya perkembangan positif bagi tanaman getah di Perak. Hal tersebut meninggalkan impak yakni penduduk yang terlibat dalam pertanian ini menerima bahkan mampu meningkatkan sumber pendapatan dengan lebih baik dalam tempoh masa setahun. Laporan daripada Jabatan Pertanian Negeri Perak turut menyatakan mengenai impak kemajuan yang diterima penduduk mengusahakan getah menerusi bancian yang dilakukan dan perkara ini dicatatkan dalam Laporan Tahunan Jabatan Pertanian Perak seperti berikut:

“harga getah pada tahun ini (1977) ini adalah meningkat dan lebih lumayan berbanding tahun lepas (1976) yang juga baik, keadaan ini memberi serta meningkatkan pendapatan yang agak memuaskan kepada penduduk-penduduk yang mengusahakan getah seperti pekebun kecil dan petani”.¹⁵³

Impak ini juga dapat dilihat pada tahun 1978 menerusi imbuhan yang diterima oleh peserta-peserta Sekolah Latihan RISDA Padang Rengas iaitu seramai 12 orang.¹⁵⁴ 12 peserta yang berkhidmat sebagai pekebun kecil getah telah menerima elaun sebanyak \$150 seorang pada setiap bulan di samping turut menerima perbelanjaan rawatan kesihatan berjumlah \$200.¹⁵⁵ Kesemua mereka juga menerima perbelanjaan runcit yang bernilai \$200 bagi membeli barang keperluan harian. Sumber pendapatan mereka semakin meningkat malah dapat berjimat apabila wang makan serta sewa rumah sebanyak \$80 telah dibayai oleh RISDA yang bertanggungjawab menubuhkan sekolah ini bagi memastikan tanaman getah terus berkembang di Perak.¹⁵⁶ Selain itu, 12 peserta atau pekebun kecil ini turut memperoleh dan meningkatkan sumber pendapatan sebanyak \$1,038.68 dengan menjual *Ribbed Smoked Sheet* dan *Ribbed Smoked Cutting*. Mereka turut menjual 4.13 pikul getah sekerap dan buku dan menerima hasil sebanyak \$259.36 yakni dibuktikan pada bulan November 1978.¹⁵⁷ Pada tahun 1983 pekebun kecil getah dan penoreh masih menerima impak yang sama namun begitu kesan tersebut tidak begitu dirasai. Hal ini demikian kerana

sumber pendapatan mereka tidak meningkat kerana harga susu getah hanya bernilai \$1.15 bagi satu kilogram pada 1883¹⁵⁸ dan kekal hingga 1984.¹⁵⁹

Rajah 2: Maklumat Mengenai Jualan Yang Dihasilkan Oleh Peserta-peserta Sekolah Latihan RISDA Padang Rengas

Sumber: *Laporan Jualan Getah Asap Tanpa Bungkus Sekolah Latihan RISDA Padang Rengas*,
Pem. Pengelola Sekolah Latihan RISDA Padang Rengas, Pejabat Pihak Berkuasa Kemajuan
Pekebun Kecil dan Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1978.

Selain penoreh, peneroka, petani mahupun pekebun kecil getah memperoleh dan meningkatkan sumber pendapatan, penduduk dalam kalangan pembeli getah turut merasai impak tersebut. Perkara ini dapat dilihat pada tahun 1980 dan diperincikan dalam Jadual 9 di bawah:¹⁶⁰

Jadual 9: Harga Pasaran bagi Semua Jenis Getah untuk Pembeli-Pembeli Getah Pada Tahun 1980

JENIS GETAH	TAHUN 1980	
	UNIT (pikul)	HARGA (\$)
Ribbed Smoke Sheet No 1	1 pikul	135.00-180.00
Ribbed Smoke Sheet No 2	1 pikul	110.00-130.00
Keping Tidak Berasap No 1	1pikul	97.00-119.00
Keping Tidak Berasap No 2	1pikul	94.00-114.00
Sekerap	1 pikul	51.00-70.00
Susu Getah Cair	1 paun	99.00-120.00

Sumber: *Laporan Tahunan, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1980.*

Menurut Jabatan Pertanian Negeri Perak sememangnya harga pasaran bagi semua jenis getah pada tahun 1980 adalah lebih tinggi daripada harga tahun sebelumnya seperti yang terdapat dalam Jadual 9. Hal ini juga menjadi asbab berlakunya perkembangan tanaman getah di Perak. Maka disebabkan itu, pembeli-pembeli getah tempatan berjaya meningkatkan sumber pendapatan dan kewangan mereka terutamanya apabila setiap getah tersebut berjaya dijual semula kepada pemilik kilang-kilang yang menghasilkan produk seperti kasut getah dan sarung tangan getah.¹⁶¹ Maka dapat dilihat bahawa sememangnya perkembangan tanaman getah telah meninggalkan impak terhadap kemajuan ekonomi dalam kalangan penduduk di Perak iaitu mereka telah memperoleh peluang pekerjaan serta memperoleh dan meningkatkan sumber pendapatan.

Kesimpulan

Perkembangan penanaman tanaman getah di Perak bermula dari tahun 1958 sehingga tahun 1984 ternyata telah meninggalkan impak terhadap kemajuan sosioekonomi dalam kalangan penduduk di negeri ini. Impak-impak yang diterima penduduk sehingga memberi kemajuan terhadap sosial dan ekonomi mereka adalah berpunca daripada usaha-usaha masyarakat setempat sendiri khususnya yang terlibat dalam penanaman getah. Sebagai contohnya, pekebun kecil, penoreh, peneroka, pengusaha ladang dan peserta rancangan-rancangan tanaman getah. Impak-impak tersebut dirasai oleh masyarakat setempat bukan sahaja mereka yang bekerja dalam sektor pertanian tersebut namun termasuk penduduk lainnya juga. Hal ini demikian kerana agensi-agensi kerajaan seperti Jabatan Pertanian Negeri Perak, RISDA, MARA, FELDA dan sebagainya telah membantu masyarakat setempat untuk mengusahakan tanaman getah sehingga sektor ini berjaya berkembang dengan maju dan pesat.

Menerusi kajian ini didapati bahawa perkembangan tanaman getah atau *Hevea Brasiliensis* sepanjang tahun kajian iaitu 1958 hingga 1984 telah berkembang dengan maju dan positif.

Perkembangan tersebut dapat dilihat melalui penglibatan pelbagai kaum, keluasan tanaman getah dan pengeluaran hasil getah asli. Namun didapati bahawa masyarakat setempat seperti pekebun kecil getah, penoreh, pengusaha ladang dan peserta-peserta rancangan tanaman getah juga telah berhadapan dengan pelbagai masalah dan cabaran. Antara cabaran yang dihadapi adalah seperti kekurangan pemilikan tanah, penduduk kurang mahir dalam selok-belok penanaman dan penorehan getah, ketidakstabilan harga getah, ketidaktentuan cuaca, pokok-pokok getah diserang oleh binatang liar seperti gajah dan khinzir hutan serta penyakit SALB yang berbahaya kepada pokok-pokok getah. Walau bagaimanapun, semua masalah dan cabaran ini berjaya diatasi dan diselesaikan oleh masyarakat setempat yang terlibat dalam sektor penanaman tanaman getah ini melalui langkah penyelesaian yang efektif hasil kerjasama dan bantuan oleh agensi-agensi kerajaan seperti Jabatan Pertanian Negeri Perak, RISDA, MARA, FELDA dan sebagainya. Kesemua agensi kerajaan yang terlibat sememangnya berusaha untuk membantu masyarakat setempat yang berhadapan dengan cabaran dan masalah untuk keluar daripada belenggu masalah yang dihadapi.

Selain itu, perkembangan tanaman getah juga telah meninggalkan impak yang positif dan signifikan terhadap kemajuan sosial dan ekonomi dalam kalangan penduduk di Perak antara tahun 1958 hingga 1984. Penduduk yang dimaksudkan bukan sahaja dalam kalangan golongan yang terlibat dalam kegiatan tanaman getah seperti penoreh, pekebun kecil getah dan peneroka seperti di rancangan FELDA, pembeli getah serta sebagainya, namun impak tersebut turut dirasai oleh penduduk yang lainnya meskipun mereka tidak terlibat dalam mengusahakan pertanian getah. Dari aspek kemajuan sosial, kemajuan yang dirasai adalah dengan adanya perkembangan infrastruktur yang meningkatkan taraf hidup masyarakat setempat seperti pembangunan taraf pendidikan dan kesihatan. Malah kemajuan sosial golongan wanita turut berlaku apabila perkembangan tanaman getah telah membawa kepada peningkatan peranan wanita dalam memiliki taraf sosial dan ekonomi yang tinggi.

Selain kemajuan sosial yang dirasai dan dinikmati oleh para penduduk di Perak, mereka juga turut merasai dan menikmati kemajuan aspek ekonomi akibat perkembangan penanaman tanaman getah di Perak antara tahun 1958 hingga 1984. Kemajuan ekonomi tersebut dapat dilihat apabila para penduduk khasnya mereka yang terlibat dalam penanaman getah memperoleh peluang pekerjaan atas usaha-usaha mereka menyertai pelbagai rancangan yang direncana dan dibentuk oleh agensi-agensi kerajaan. Malah, masyarakat setempat yang mengusahakan atau terlibat dalam penanaman getah turut memperoleh sumber pendapatan yang dapat menampung perbelanjaan hidup sama ada berbentuk keperluan mahupun kehendak. Kesimpulannya, sememangnya perkembangan penanaman tanaman getah di Perak telah mendatangkan atau memberi impak yang sangat positif dan signifikan terhadap kemajuan sosioekonomi dalam kalangan penduduk di negeri ini antara tahun 1958 hingga 1984.

Penghargaan

Para penulis ingin merakamkan penghargaan kepada Bahagian Sejarah, Pusat Pengajian Ilmu Kemanusiaan, Universiti Sains Malaysia atas sokongan dan dorongan yang diberikan sehingga penyelidikan ini dijalankan dengan jayanya.

Biodata

* **Nursyazana Mohamad Fuad** merupakan penyelidik bebas yang beralamat No 144, Kampung Sayong Lembah 33040 Kuala Kangsar, Perak.

** **Mohamad Khairul Anuar Mhd Rosli (khairulanuarrosli@usm.my)** merupakan Pensyarah Kanan di Bahagian Sejarah, Pusat Pengajian Ilmu Kemanusiaan, Universiti Sains Malaysia.

*** **Norasmahani Hussain (norasmahani@usm.my) (corresponding author)** merupakan Pensyarah Kanan di Bahagian Sejarah, Pusat Pengajian Ilmu Kemanusiaan, Universiti Sains Malaysia.

Received: 15 Mei 2023

Reviewed: 21 Jun 2023

Accepted: 25 September 2023.

Nota

¹ CO 438 Perak Annual Report, The Social and Economic Progress of the People of Perak, 1888-1902, hlm. 5.

² Kerajaan Negeri Perak, 2020 “Portal Rasmi Kerajaan Negeri Perak,” Laman Utama, <https://www.perak.gov.my/index.php/en/18-kerajaan-negeri/31-sejarah-ringkas-negeri-perak>, diakses pada 8 November 2021.

³ Ibid.

⁴ Azrai Bin Abdullah, ‘From Natural Economy to Capitalism the State and Economic Transformation in Perak, Malaysia C. 1800-2000’, Thesis Doctor of Philosophy University of Hull, England, 2007.

⁵ CO 438 Perak Annual Report, The Social and Economic Progress of the People of Perak, 1888-1902, hlm. 16.

⁶ Ibid.

⁷ K. T. Joseph, “Agricultural History of Peninsular Malaysia: Contributions from Indonesia”, *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* 81, 1(294) 2008: 7-18, hlm. 11, <http://www.jstor.org/stable/41493709>, diakses pada 14 November 2021.

⁸ Jinel Noin, “Perkembangan penanaman getah di Sabah, 1892-1941”, *SEJARAH: Journal of the Department History, University of Malaya*, 19 (19) 2011: 47-77.

⁹ Rozaini Ahmad dan Mohd Annas Shafiq, “Penglibatan Orang Cina dalam Sektor Perladangan Getah di Kedah 1909-1941”, *Jebat Malaysian Journal of History, Politics & Strategic Studies*, 48(1) 2021: 46-70.

¹⁰ Azlina Abdullah dan Atikah Amdan, “Modal Budaya dan Mobiliti Sosial Pekebun Kecil Getah di Alor Gajah Melaka”, *Jurnal Geografi*, 5(3) 2017: 112-117.

¹¹ Khairi Ariffin, Ramli Saadon dan Tuan Waheda Tuan Chik, “Perladangan Komersial di Daerah Hilir Perak pada Era Kolonial British 1900-1957”, *Jebat Malaysian Journal of History, Politics & Strategic Studies*, 46(1) 2019: 58-78.

¹² Khoo Kay Kim, *Taiping Ibukota Perak*, Kuala Lumpur: Persatuan Muzium Malaysia, 1994, hlm 10-11.

¹³ Barbara Watson Andaya dan Leonard Andaya, *A History of Malaysia*, London: MACMILLAN EDUCATION LTD, 1982, hlm. 213.

¹⁴ Ibid., hlm. 216.

¹⁵ *The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak*, Report on Operations by the State Replanting Officer, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1958, hlm. 6.

¹⁶ Ibid., hlm. 7.

¹⁷ *The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak*, Report on Operations by the State Replanting Officer, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1957/58/59/60.

¹⁸ Azrai Bin Abdullah, ‘From Natural Economy to Capitalism the State and Economic Transformation in Perak, Malaysia C. 1800-2000’, hlm. 24-25.

¹⁹ *The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak*, Report on Operations by the State Replanting Officer, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1958, hlm. 6.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

- ²³ *The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak*, Report on Operations by the State Replanting Officer, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1959, hlm. 13.
- ²⁴ *The Malayan Rubber Export Registration Report on the Operation of the Board*, Lembaga Pendaftaran Eksport Getah, 1958.
- ²⁵ Ibid., hlm. 15.
- ²⁶ Ibid.
- ²⁷ *The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak*, Report on Operations by the State Replanting Officer, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1960, hlm. 6.
- ²⁸ *Kemajuan Projek RISDA Perak*, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1974.
- ²⁹ *Land Use Report of Perak*, Ministry of Agriculture and Co-Operatives Malaysia, 1966.
- ³⁰ Ibid., hlm. 9.
- ³¹ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1968, hlm. 9.
- ³² Ibid.
- ³³ Ibid.
- ³⁴ Ibid., hlm. 12.
- ³⁵ Ibid., hlm. 9.
- ³⁶ *Jabatan Pertanian dan Rancangan-rancangan Negeri Pertanian*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1976.
- ³⁷ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1980, hlm. 3.
- ³⁸ Ibid.
- ³⁹ Ibid.
- ⁴⁰ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1983, hlm. 7-8.
- ⁴¹ Ibid., hlm. 8.
- ⁴² Mesyuarat Ketua-ketua Setiausaha. 1983. 351 BHG 27(AM 437), Kementeriaan Kesihatan Malaysia, 1983.
- ⁴³ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1983, hlm. 8.
- ⁴⁴ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1984, hlm. 5.
- ⁴⁵ Ibid.
- ⁴⁶ *State of Perak Annual Report*, Pejabat Setiusaha Kerajaan Negeri Perak, 1958, hlm. 34.
- ⁴⁷ Ibid.
- ⁴⁸ Ibid.
- ⁴⁹ Ibid.
- ⁵⁰ Ibid., hlm. 39.
- ⁵¹ Ibid.
- ⁵² *Land Use Report of Perak*, Ministry of Agriculture and Co-Operatives Malaysia, 1966, hlm. 9.
- ⁵³ Azrai Bin Abdullah, ‘From Natural Economy to Capitalism the State and Economic Transformation in Perak, Malaysia C. 1800-2000’, hlm. 252.
- ⁵⁴ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1980, hlm. 7.
- ⁵⁵ Ibid., hlm. 8.
- ⁵⁶ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1984, hlm. 8.
- ⁵⁷ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1968, hlm. 11.
- ⁵⁸ Ibid.
- ⁵⁹ Ibid., hlm. 7.
- ⁶⁰ Ibid.
- ⁶¹ *Rancangan Kemajuan Pekebun Kecil Getah (RISDA) & Kilang Getah M.R.D*, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1980.
- ⁶² *Perancangan Ekonomi Penyiasatan RISDA 1981-1982*, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1982.
- ⁶³ Ibid.
- ⁶⁴ Ibid.
- ⁶⁵ *Laporan Tahunan Suku Tahun kedua Pertanian Getah FELDA Wilayah Utara*, Lembaga Kemajuan Tanah Persekutuan Wilayah Utara Perak, 1974.
- ⁶⁶ *The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak*, Report on Operations by the State Replanting Officer, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1959, hlm. 13.
- ⁶⁷ “Pekebun2 Kechil Buka Chawangan Persatuan”, *Berita Harian*, 22 Januari 1959, hlm. 7.
- ⁶⁸ “Petani Chepor Membeli Enam Ekar Tanah Getah,” *Berita Harian*, 5 Januari 1963, hlm. 6.

- ⁶⁹ *State of Perak, Estimates of Revenue and Expenditure for the Year 1963*, Kuala Lumpur: Government Printer, 1963.
- ⁷⁰ *Rancangan Lima Tahun Malaysia (Jajahan Kinta)*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1966.
- ⁷¹ Ibid.
- ⁷² Ibid.
- ⁷³ *Jabatan Pertanian dan Rancangan-rancangan Pertanian*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1976, hlm. 25.
- ⁷⁴ Ibid.
- ⁷⁵ *Penyata Tahunan Pertanian Negeri Perak*, Jabatan Pertanian Pertanian Negeri Perak, 1969, hlm. 22.
- ⁷⁶ Ibid.
- ⁷⁷ Ibid., hlm. 11-12.
- ⁷⁸ *State of Perak Annual Report*, Pejabat Setiusaha Kerajaan Negeri Perak, 1958, hlm. 34.
- ⁷⁹ “Seruan Kpd Pekebun Kechil Supaya Sedar: Baiki-lah Mutu Pengeluaran Getah Masing2”, *Berita Harian*, 13 Disember 1961, hlm. 8.
- ⁸⁰ *Rubber Product Manufacture in Malaysia, Survey Report*, Documentation Centre Malaysia Rubber Research and Development Board, 1980, hlm. 6.
- ⁸¹ *Penyata Rasmi Dewan Negara*, Parlimen Ketiga Penggal Parlimen Kedua, September 1972, hlm. 15.
- ⁸² Chean Jin Seng, *Perak 300 Early Postcards*, Singapura: RNS Publications, 2009, hlm. 161.
- ⁸³ Nong Pai, *Berita Bulanan*, Jabatan Hal Ehwal Orang Asli Malaysia, Januari-Mac 1980, hlm. 8.
- ⁸⁴ “Penduduk Orang Asli Perak di-Bantu Buat Getah Bermutu”, *Berita Harian*, 5 Julai 1969, hlm. 7.
- ⁸⁵ Ibid.
- ⁸⁶ *Penyata Rasmi Dewan Negara*, Parlimen Ketiga Penggal Parlimen Kedua, Ogos 1972, hlm. 30.
- ⁸⁷ *Bancian Pendapatan Pekebun Kecil (Perak)*, Pejabat Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1974.
- ⁸⁸ Nurul Khalida Abd Rahim, ‘Keutamaan dan Kekangan dalam Pengurusan Tanaman Getah dikalangan Pekebun Kecil Getah di Daerah Kuala Kangsar, Perak’, Disertasi Ijazah Sarjana Muda Sains Pertanian dan Kepujian, Fakulti Pertanian Lestari, Univeristi Malaysia Sabah, 2016, hlm. 9.
- ⁸⁹ Ibid.
- ⁹⁰ Ibid.
- ⁹¹ Ibid.
- ⁹² “Gajah Liar Menganas Banyak Tanaman Telah Di-Rosakkan”, *Berita Harian*, 11 Oktober 1965, hlm. 6.
- ⁹³ Ibid.
- ⁹⁴ Ibid.
- ⁹⁵ *Rancangan Kemajuan Pekebun Kecil Getah RISDA dan Kilang MRDC*, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1981.
- ⁹⁶ Ibid.
- ⁹⁷ *Cegahlah Penyakit Getah*, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1971, hlm. 1.
- ⁹⁸ Ibid.
- ⁹⁹ Ibid.
- ¹⁰⁰ *Mesyuarat Ketua-ketua Setiausaha*. 1983. 351 BHG 27(AM 437), Kementeriaan Kesihatan Malaysia, 1983.
- ¹⁰¹ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1983, hlm. 5.
- ¹⁰² *Mesyuarat Ketua-ketua Setiausaha*. 1983. 351 BHG 27(AM 437), Kementeriaan Kesihatan Malaysia, 1983.
- ¹⁰³ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1983, hlm. 6.
- ¹⁰⁴ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1978, hlm. 3.
- ¹⁰⁵ *State of Perak Annual Report*, Pejabat Setiusaha Kerajaan Negeri Perak, 1958, hlm. 34.
- ¹⁰⁶ Ibid.
- ¹⁰⁷ *The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak*, Report on Operations by the State Replanting Officer Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1959.
- ¹⁰⁸ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1984, hlm. 2.
- ¹⁰⁹ Ibid., hlm. 8.
- ¹¹⁰ Ibid., hlm. 44.
- ¹¹¹ Ibid.
- ¹¹² *Jabatan Pertanian dan Rancangan-rancangan Pertanian*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1976, hlm. 25.
- ¹¹³ Ghazali Sharie, ‘Penggunaan Tanah Dusun FELDA Lasah, Sg Siput Utara, Perak’, Tesis Ijazah B.A Jabatan Antropologi dan Sosiologi, Universiti Malaya, 1974, hlm. 23.
- ¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ *Pembangunan Pertanian di Kawasan Negeri Perak, Area Development in the State of Perak 5 Year Plan Part 1* Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1975, hlm. 1.

¹¹⁷ Ibid., hlm. 2.

¹¹⁸ Ibid., hlm. 1.

¹¹⁹ Nur Atiqah Tang Abdullah dan Ong Puay Liu, “Latar Belakang Sejarah Sistem Pendidikan dan Masyarakat Majoriti Minoriti di Malaysia”, International Collaquium On Integration Platfrom: Binding Differences and Diversity, 2018, hlm. 88.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ *Perkampungan Orang Asli Menderong Sungai Perak*, Jabatan Hal Ehwal Orang Asli Malaysia, 1983, hlm. 8.

¹²² Ibid.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ *Pelajar-pelajar Orang Asli ditawarkan Belajar di Pusat-pusat Pengajian Tinggi Tempatan*, Berita Bulanan Mei-Jun 1982, Jabatan Hal Ehwal Orang Asli, 1982, hlm. 7.

¹²⁵ *Tabika (AM) (Perbimbang Pra Sekolah) (JLD3)*, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1981.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ *Perkampungan Orang Asli Menderong Sungai Perak*, Jabatan Hal Ehwal Orang Asli Malaysia, 1983, hlm. 8.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ *Rancangan Kemajuan Pekebun Kecil Getah RISDA dan Kilang MRDC*, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1981.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ *Tabika (AM) (Perbimbang Pra Sekolah) (JLD3)*, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1981.

¹³² *Tabika (AM) (Perbimbang Pra Sekolah) (JLD2)*, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1981.

¹³³ *The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak*, Report on Operations by the State Replanting Officer Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1958.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ *The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak*, Report on Operations by the State Replanting Officer Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1959.

¹³⁶ *The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak*, Report on Operations by the State Replanting Officer Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1960.

¹³⁷ *Laporan Rancangan Malaysia Kedua 1971-1975*, Jabatan pertanian Negeri Perak, 1975, hlm. 38-39.

¹³⁸ Ibid., hlm. 39.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah (RISDA), 2019, Kementerian Pembangunan Luar Bandar, “Portal Rasmi Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah”, <https://www.risda.gov.my/my/media-risda/pengumuman/67-syarikat-milikan-risda/176-syarikat-milikan-risda-kolej-risda>, diakses pada 25 Disember 2021.

¹⁴¹ *Laporan Jualan Getah Asap Tanpa Bungkus Sekolah Latihan RISDA Padang Rengas*, Pengetua Sekolah Latihan RISDA, Padang Rengas, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1978.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ *Bancian Pendapatan Pekebun Kecil Getah (Perak)*, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1976.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1968, hlm. 11.

¹⁴⁶ *Penyata Tahunan Pertanian Negeri Perak*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1969, hlm. 11.

¹⁴⁷ Ibid., hlm. 12.

¹⁴⁸ Ghazali Sharie, ‘Penggunaan Tanah Dusun FELDA Lasah, Sg Siput Utara, Perak’, hlm. 23.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ *Bancian Pendapatan Pekebun Kecil (Perak)*, Pejabat Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh Perak (RISDA), Perak (1976).

¹⁵¹ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1977, hlm. 15.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ *Penempatan Ahli Desabakti di Sekolah Latihan RISDA*, Pengarah Bahagian Ekonomi Perancang dan Belanjawan, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil dan perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1978.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ *Laporan Jualan Getah Asap Tanpa Bungkus Sekolah Latihan RISDA Padang Rengas*, Pem. Pengelola Sekolah Latihan RISDA Padang Rengas, Pejabat Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil dan perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1978.

¹⁵⁸ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak (1983), hlm. 8.

¹⁵⁹ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak (1984), hlm. 8.

¹⁶⁰ *Laporan Tahunan*, Jabatan Pertanian Negeri Perak (1980), hlm. 7.

¹⁶¹ Ibid.

Rujukan

Andaya, Barbara Watson dan Andaya, Leonard, *A History of Malaysia*, London: MACMILLAN EDUCATION LTD., 1982.

Azrina Abdullah dan Atikah Amdan, “Modal Budaya dan Mobiliti Sosial Pekebun Kecil Getah di Alor Gajah Melaka”, *Jurnal Geografi* 5(3) 2017: 112-117.

Azrai Bin Abdullah, ‘From Natural Economy to Capitalism the State and Economic Transformation in Perak, Malaysia C. 1800-2000’, Thesis Doctor of Philosophy, University of Hull, England, 2007: 1-425.

Bancian Pendapatan Pekebun Kecil (Perak), Pejabat Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1974.

CO 438 Perak Annual Report, The Social and Economic Progress of the People of Perak, 1888-1902.

Cegahlah Penyakit Getah, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1971.

Chean Jin Seng, *Perak 300 Early Postcards*, Singapura: RNS Publications, 2009.

“Gajah Liar Mengganas Banyak Tanaman Telah Di-Rosakkan”, *Berita Harian*, 11 Oktober 1965.

Jabatan Pertanian dan Rancangan-rancangan Negeri Pertanian, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1976.

Jinel Noin, “Perkembangan penanaman getah di Sabah, 1892-1941”, *SEJARAH: Journal of the Department History*, 19(19) 2011: 47-77.

Joseph, K. T., “Agricultural History of Peninsular Malaysia: Contributions from Indonesia”, *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* 81.1(294) 2008: 7-18, <http://www.jstor.org/stable/41493709>. Diakses pada 14 November 2021.

Kemajuan Projek RISDA Perak, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA) 1974.

Kerajaan Negeri Perak. 2020. “Portal Rasmi Kerajaan Negeri Perak.” Laman Utama. <https://www.perak.gov.my/index.php/en/18-kerajaan-negeri/31-sejarah-ringkas-negeri-perak>. Diakses pada 8 November 2021.

Khairi Ariffin, Ramli Saadon dan Tuan Waheda Tuan Chik, “Perlادangan Komersial di Daerah Hilir Perak pada Era Kolonial British 1900-1957”, *Jebat Malaysian Journal of History, Politics & Strategic Studies*, 46(1) 2019: 58-78.

Khoo Kay Kim, *Taiping Ibukota Perak*, Kuala Lumpur: Persatuan Muzium Malaysia, 1994.

Land Use Report of Perak, Ministry of Agriculture and Co-Operatives Malaysia, 1966.

Laporan Jualan Getah Asap Tanpa Bungkus Sekolah Latihan RISDA Padang Rengas, Pengetua Sekolah Latihan RISDA, Padang Rengas, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1978.

Laporan Jualan Getah Asap Tanpa Bungkus Sekolah Latihan RISDA Padang Rengas, Pem. Pengelola Sekolah Latihan RISDA Padang Rengas, Pejabat Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil dan perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1978.

Laporan Rancangan Malaysia Kedua 1971-1975, Jabatan pertanian Negeri Perak, 1975.

Laporan Tahunan Suku Tahun kedua Pertanian Getah FELDA Wilayah Utara, Lembaga Kemajuan Tanah Persekutuan Wilayah Utara Perak, 1974.

Laporan Tahunan, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1968.

Laporan Tahunan, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1977.

Laporan Tahunan, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1978.

Laporan Tahunan, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1980.

Laporan Tahunan, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1983.

Laporan Tahunan, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1984.

Mesyuarat Ketua-ketua Setiausaha. 1983. 351 BHG 27(AM 437), Kementeriaan Kesihatan Malaysia, 1983.

Nong Pai, Berita Bulanan, Jabatan Hal Ehwal Orang Asli Malaysia, Januari-Mac 1980.

Nur Atiqah Tang Abdullah dan Ong Puay Liu, “Latar Belakang Sejarah Sistem Pendidikan dan Masyarakat Majoriti Minoriti di Malaysia”, International Collaquium On Integration Platfrom: Binding Differences and Diversity, 2018: 75-100.

Nurul Khalida Abd Rahim, ‘Keutamaan dan Kekangan dalam Pengurusan Tanaman Getah dikalangan Pekebun Kecil Getah di Daerah Kuala Kangsar, Perak’, Disertasi Ijazah Sarjana Muda Sains Pertanian dan Kepujian, Fakulti Pertanian Lestari, Univeristi Malaysia Sabah, 2016: 1-48.

“Pekebun2 Kechil Buka Chawangan Persatuan”, *Berita Harian*, 22 Januari 1959.

Pelajar-pelajar Orang Asli ditawarkan Belajar di Pusat-pusat Pengajian Tinggi Tempatan, Berita Bulanan Mei-Jun 1982, Jabatan Hal Ehwal Orang Asli, 1982.

Pembangunan Pertanian di Kawasan Negeri Perak, Area Development in the State of Perak 5 Year Plan Part 1, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1975.

“Penduduk Orang Asli Perak di-Bantu Buat Getah Bermutu”, *Berita Harian*, 5 Julai 1969.

Penempatan Ahli Desabakti di Sekolah Latihan RISDA, Pengarah Bahagian Ekonomi Perancang dan Belanjawan, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil dan Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1978.

Penyata Rasmi Dewan Negara, Parlimen Ketiga Penggal Parlimen Kedua, Ogos 1972.

Penyata Rasmi Dewan Negara, Parlimen Ketiga Penggal Parlimen Kedua, September 1972.

Penyata Tahunan Pertanian Negeri Perak, Jabatan Pertanian Pertanian Negeri Perak, 1969.

Perancangan Ekonomi Penyiasatan RISDA 1981-1982, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1982.

Perkampungan Orang Asli Menderong Sungkai Perak, Jabatan Hal Ehwal Orang Asli Malaysia, 1983.

“Petani Chepor Membeli Enam Ekar Tanah Getah”, *Berita Harian*, 5 Januari 1963.

Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah (RISDA). 2019. Kementerian Pembangunan Luar Bandar. “Portal Rasmi Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah”. <https://www.risda.gov.my/media-risda/pengumuman/67-syarikat-milikan-risda/176-syarikat-milikan-risda-kolej-risda>. Diakses pada 25 Disember 2021.

Rancangan Kemajuan Pekebun Kecil Getah (RISDA) & Kilang Getah M.R.D, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1980.

Rancangan Kemajuan Pekebun Kecil Getah RISDA dan Kilang MRDC, Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1981.

Rancangan Lima Tahun Malaysia (Jajahan Kinta), Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1966.

Rozaini Ahmad dan Mohd Annas Shafiq, “Penglibatan Orang Cina dalam Sektor Perladangan Getah di Kedah 1909-1941”, *Jebat Malaysian Journal of History, Politics & Strategic Studies*, 48(1) 2021: 46-70.

Rubber Product Manufacture in Malaysia, Survey Report, Documentation Centre Malaysia Rubber Research and Development Board, 1980.

“Seruan Kpd Pekebun Kechil Supaya Sedar: Baiki-lah Mutu Pengeluaran Getah Masing2”, *Berita Harian*, 13 Disember 1961.

State of Perak Annual Report, Pejabat Setiusaha Kerajaan Negeri Perak, 1958.

State of Perak, Estimates of Revenue and Expenditure for the Year 1963, Kuala Lumpur: Government Printer, 1963.

Tabika (AM) (Perbimbang Pra Sekolah) (JLD2), Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1981.

Tabika (AM) (Perbimbang Pra Sekolah) (JLD3), Pihak Berkuasa Kemajuan Pekebun Kecil Perusahaan Getah Ipoh, Perak (RISDA), 1981.

The Malayan Rubber Export Registration Report on the Operation of the Board, Lembaga Pendaftaran Eksport Getah, 1958.

The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak, Report on Operations by the State Replanting Officer, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1958.

The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak, Report on Operations by the State Replanting Officer, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1959.

The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak, Report on Operations by the State Replanting Officer, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1960.

The Rubber Industry (Replanting) Board State of Perak, Report on Operations by the State Replanting Officer, Jabatan Pertanian Negeri Perak, 1957/58/59/60.